

11-C-48

Východisko

Meitzenova líčení agrárních dějin

germánských a slovanských.

Rozebírá

J. PEISKER.



(Otištěno z Českého Časopisu Historického IV.)

V PRAZE.

Tisk Aloisa Wiesnera. — Nákladem vlastním.

1898.

NA UCTĚNÍ

PAMÁTKY STÝCH NAROZENIN

PALACKÉHO.

Východisko Meitzenova líčení agrárních dějin germanských a slovanských.

Rozebírá Jos. Peisker.

U vysokém věku, v němž málo kterému smrtelníku dopráno jest uchovati si schopnost zásadních myšlenek nových, směrodatných, názory dosavadní, tytýž i vlastní zvracejících, proslulý historik německé kolonisace Polabska a Poodří, August Meitzen, předkládá udiveným zrakům odborníků dílo veskrze nové, rozměrů ohromných a obsažnosti nevyrovnané o dějinných základech a differencování společnosti lidské takměř celé Evropy.¹⁾

Abý čtenář mohl si učiniti pojem aspoň povšechný, o čem by se z díla toho poučil, stůj zde přehled hlavních jeho kapitol:

I. Rozhled povšechný: 1. *Oblast světové kultury moderní:* Rozvoj osídlení závisí na poměrech zeměpisných; Evropu dělí Pyreneje, Alpy a Balkán na polovinu jižní, sídlo kultury antické, a severní, sídlo světové kultury moderní. Kulturu antickou vypěstila různorodost Středomoří, přímý opak k jednotvárnosti země severnějších v půdě i klimatu, kde člověk nalézal zdroju obživných nemnoho, a kde i z těch bylo mu těžiti pracně. Ledovce ustoupily stepím a pralesům. Veškeré rostliny potravné přeneseny sem z ciziny, i potřeby hospodářské a zručnost řemeslná. Poučení bližší podává geologie, národopis a jazykozpyt, leč [Meitzenův] agrární dějezpyt zřídá se navazovati na poznatky věd těchto, volí cestu novou, svou, vyšetřuje především ona fakta hospodářská, jež lze doložiti z dob přítomných, a odtud zpětmo hledá souvislost s počátky osídlení půdy. — 2. *Poměr mezi venkovem a městem:* Zemědělství zdrojem všech počátků hospodářských. Obchod a průmysl jen znenáhla od něho se odepjaly. Sedlák jest v obživě samostaten, obchod i průmysl závisí na odbytu. Život městský tvůrcem moderního státu. Zemědělské zákonodárství moderního státu. — 3. *Souvislost poměrů dnešních s prvním osídlením:* Prvé osídlení trvalé zůstává základem veškerého dalšího rozvoje agrárního. I kočovníci, lovci a rybáři mají sice přesně vymezená území, něco orby a pevná bydliště; leč osídlení stále povstává teprv, když kmen počal půdu trvale okkupovanou zdělávati po sousedsku s určitými právy a povinnostmi vzájemnými. — Důvody, proč patrné zbytky nejstaršího zřízení nezměněny se zachovaly po dnešní den. Stopy starého osídlení jeví se v rázových tvarech sedlísk. ve způsobu rozdělení půdy v soukromý majetek a vzájemných práv pozemkových. 4. *Vývoj bádání agrárněhistorického na základě studia forem osídlení* od Justa Mösera až po Lamprechta. 5. *Základy a cíle díla Meitzenova:* Účast Meitzenova při dosavadních bádáních. Uspokojivých výsledků lze dosíci pouze vyšetřením všeobecně národnostní a historické souvislosti různých jevů agrárních. Plán spisu, o dvou oddílech: I. Sídlení a agrárnictví súčasntěných národů od jich vstoupení na půdu evropskou severně od Alp v postupu věků, v nichž rozvoj života

¹⁾ *Meitzen*, Wanderung, Anbau u. Agrarrecht der Völker Europas nördlich der Alpen. I. Abtheilung: Siedelung u. Agrarwesen der Westgermanen u. Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen u. Slawen. Berlin, nákl. W. Hertze, 1895. 80. 4 hrubé svazky, 2000 stran, se 164 mapami a 140 obrázky. Cena 48 m.

zemědělského uchoval ráz selského polaření drobného. II. Německá kolonisace východu, zemědělská velevýroba, jakož i pokroky a výhled do budoucna zemědělstva moderního. Tento, druhý oddíl dosud nevyšel.

II. Národnostní zvláštnosti sídlení germanských. 1. *Oblast germanských sídel lidových*: Zbytky nejstaršího sídlení národového lze u Germanů stopovati nejjistěji, ježto oni jediní dodnes udrželi kraje půdy lidové (Volksgebiete), jež osadili za pradávna sami první, a kde až po dnešní den žádný jiný národ nezasáhl tou měrou, aby germanský způsob sídlení jakkoli tím byl porušen. Hranice volkslandu germanského: Vesera... Westerwald, Taunus... les Durynský; na východě stará hranice mezi Germany východními a západními... Odra, Nisa, Sudety až k Jablunce. Od dob Attilových sunuli se přes hranici tu Slované. Limes Sorabicus Karla Velikého od Řezna přes Brod Bavorský po Sálu a Labe ke Kielu. Hranice germanské v Skandinavii. 2. *Tvar a velikost osad germanských*: Obtíže při lišení osad starších od novějších. Místopisná bádání Arnoldova. Typickou souhlasnost osad lze vyšetřiti z map katastrových. *Konové vesnice* [Gewannhufendörfer] *germanského volkslandu*. Od nich na západ leží oblast jaterných vesnic *statinných* [Marschhufendörfer] podél moře Severního a jednot čili dvorců samotných [t. j. na samotě] ve Westfalech; *na východě* jaterní vesnice lesní čili *drkolné* [Waldhufendörfer], podle tvaru i *řadovými* [Reihendörfer] zvané, z dob pozdní kolonisace horské, jakož i *slovanské* vesnice okrouhlé [Runddörfer] i uličné [Strassendörfer]. Různost ve formě osady podmiňuje značnou různost v rozvětvení cest a v rozsahu zdělané půdy... 3. *Zemědělský řád*: Podstata a význam katastrových map. Ve vesnicích germanského volkslandu jeví rozdělení půdy rázovitou jednorodost. Majetek jednotlivců rozptýlen jest rovnoměrně po celém ochozu [Dorfflur]. Mnoho padělků zcela nepřístupných. Rozdělení půdy jest starší nežli síť cest. Co stanoví o cestách skandinávské a německé zákony. Nezbytnost obúrovňovací pouta [Flurzwang]. — Plužina (Feldmark) rozčleněna v několik obūrů, zvūrů [Wirtschaftschläge, Felder]. Hospodářství obúrově [Schlag-čili Felder-Wirtschaft] počalo hospodářstvím žďárovým [Brennwirtschaft] a postupem přešlo v hospodářství kopaninné [Hackwirtschaft], pak ladové [wilde Feldgraswirtschaft], konečně v hospodářství o přesném počtu obūrů, většinou trojobūrné [Dreifelderwirtschaft]. — Obūry jednotlivé vesnice jsou mezi sebou rozsahu téměř stejného; rovněž padělky jednotlivého sedláka v každém obūru. Společná pastva dobytka na obūrech úhorem (přílohem) ležících zvyšovala neodolatelnost současného orání i sklizně na padělcích všech sedláků na všech obūrech. — Hospodářský význam obúrově pouta (Flurzwang). — 4. *Konová ústava*, [Gewann]hufenverfassung *Germanů* jest základem rozdělu majetkového. Nařízení Karla Velikého o heerbanu. [Konový] lán co znamená. Jeho velikost přerůzna, leč v témž ochoze (Dorfmark) stejná. Lán, a nikoli jeho majitel, jest osobností s trvalými právy a povinnostmi. I míry polní byly různé, ježto rozdělení v kony nevyžadoval měř všeobecně platných. Různost v rozsahu lánů, časté dělby a různost stavovská podnikůk přivodily novou klasifikaci majetkovou. Dvory, celo- a půllánníci, chalupníci a p. — Vesnice, v nichž padělky octly se ve zmatku, znovu regulovány, poměřovány lanem, jak svědčí nordické zákony z XIII. stol. o reebnngu. Pomůcky, jak vyšetřiti původní počet a velikost lánů v ochoze. 5. *Řád se poměřovalo*... — 6. *Stáří a proměny rozdělu konového* [Gewann-eintheilung]: Nejstarší měřítko polní jest jitro, jak listiny svědčí... Jakákoli regulace jednotlivé osady mohla sice přivoditi změnu v konfiguraci padělků, leč základné podstaty původního osídlení dotknouti se nemohla. Regulace sáhají až za dobu Karolingů zpět, vždy obnovují rozdělení ve stejné lány konové, a *již prvě trvalé osídlení slo před se podle rozdělu konového*. — 7. *Marky a markgenossenschafty*: Rozsah nezdělaných ploch v oblastech starogermských... Marka v užším smyslu jest v majetku společenstva. Organizace markgenossenschaftů... Gau a marka nemají základů společných. Marky

jsou trosky starého volkslandu, a práva markgenossů jsou zbytky odvěkých požitkových práv volksgenossů. — 8. *Vznik vesnic a mark*: Za Tacita Německo již pevně osídleno. Nedlouho před tím převládalo ještě kočovnictví... Přelidnění přivedlo záhy stěhování k moři Severnímu, k Porýní a do Uher; později vedlo k osídlení stálemu. Stále osady nesunuly se porůznu do krajin pustých, aniž povstávaly znenáhla, ani jako bifangy, nýbrž krise v životě lidu za jedno století uzralá vynutila hromadné usazení se na trvalo. Údaje Caesarovy. Chudší dav lidu svobodného usazen na malém prostoru na vsích a osamostatněn orbou. Státní, větší části volkslandu i na dále páslí majitelé velkých vsí. Dokladem toho jsou hundertschafty, což nejsou ani rodové, ani oddíly vojska, nýbrž společenstva dobytčárů as o 120 rodinách neb 1000 duších. Vzrůst obyvatelstva vynutil osídlení trvalé; vznik vesnic. Již při samém založení osady nutno ohraničiti ochoz vesnice od pastviska a upravit požitky z lesů a to vše smluvně. *Z dělby pak vymezeného ochozu mezi rovnoprávne, volně osadníky vyplynulo zřízení lánové a rozdělení konové* (Hufenverfassung u. Gewann-eintheilung). — 9. *Almendy*:... Lány původně ideálními podíly na almedě... 10. *Přehled způsobu bytu germanského*.

III. Národnostní sídlení a agrárnictví Keltů. 1. *Keltové v Irsku*:... Půda rozdělena od nepaměti v townlands o 4 quarters, každý o 4 neb 6 tates. Již v 7. stol. byly 184 klány o 30 townlandech. Tate jest dvůr o samotě, s pozemky v jednom kuse, bachratými (blockförmig)... 2. *Zřízení klánové a rozdíly stavovské*:... Pohlavárova moc patriarchálná. Majetek pozemkový není dědičný, jen právo na poměrnou výstavu pozemkem. Rázovitost sedliska. Zá-druhy o 16 rodinách... Ostré rozdíly stavovské... *Nikoli* urozenost, nýbrž bohatství dobytkem podmiňuje slechtictví. Vládní ústroj: král králův, 4 králové, 184 pohlaváři klánoví. 3. *Zemědělství*:... Staré klány pastýřské jsou to, co germanské hundertschafty... Přejich k osídlení pevněmu kolem r. 600 po Kr... Tate jest to, co v Němcích hufe... 4. *Přežitky ústavy klánové*... 5. *Runnig* (střídavá držba pozemková) a *společný pluh* (Zusammenpflügen). 6... 7. *Společenský řád Keltů v Británii, Gallii a Helvetii*: Národnostní zvláštnosti keltského života zemědělského a rodového v Irsku, Walesu a Skotsku. Zbytky obdobných poměrů v keltské Británii, Gallii a jižním Německu... V Gallii vyvinutá kultura bez jakýchkoli stop po ústavě klánové...

IV. Pozemkový majetek, kolonie a zemědělství Římanů. 1. *Nejstarší sídla v Itálii a zemích alpských*... 2. *Agrární starožitnosti římské*:... Poloha Říma jest obchodní. Původ osad zemědělských... Bina jugera jakožto here-dium jednotlivého občana. Ager romanus a jeho velikost... jako pastvisko stačil pro 3000, jako půda orná pro 20.000 občanů Obyvatelstvo Říma doby nejstarší. Rozdělení v kurie, společenstva vesnická (Dorfgenossenschaften). Různost mezi pozemkem patricijským a plebejským. Vznik plebejů vesnických. Byli to propuštěnci pod patrony patricijskými a zchudlí volní sedláci, nájemci a kolonisté. Následkem toho v těžce gens patriciové i plebejové. Velké bohatství dobytkem patriciů, nevelké zemědělství plebejů. Comitia curiata a tributa. Podstata a organizace pagu. Osídlení bylo vesničné; z něho vyvinuly se gentes. Compascua. Paralela mezi sídlením starořímským a germanským... 3. *Polní práce u Římanů a Germanů*: Římské rádro a německý pluh... Římská orba na příč, míra polní tudíž kvadratická... Germanský pluh prastarý. Původ slova Pflug. Různost oradel podmiňuje rozdíly mezi germanskou a římskou orbou a mezi tvarem rozdělení půdy. 4. *Římské způsoby měřičské a rozdělu pozemkové*... Stopy římských rozdělu dodnes patrné ze sítě cestové; příklady toho. 5. *Správa, využitkování a daně severních provincií římských*... 6. *Právo a těžba nájemců, possessorů, kolonů a beneficiátů*: Ráz římského práva nájemného. Pronájem půdy státní mezi drobné zemědělce. Zařízení dekumatního dvorce... Loupežné výpravy Germanů vyhladily zámožné sedláctvo. Velkonájem a velkostatěk. Pronájem společenstvům Těžba sice na vlastní účet, ale rozdělena na malé dvorce o 200 jugerech a provozována otroky s villickem v čele...

V. Stěhování a poměry agrární suevo-hornoněmecké. 1. *Stěhování Germanů západních*. Limes: Příchod západoněmeckých kmenů. Nejstarší krajiště suevská mezi Sálou a Labem. Přednosti Posálska; sůl a dobré pastvy. Centum pagi Suevů... Markomanné v Čechách... Od dob Tiberiových rozeznáváme v okupaci Němců oblasti tři: suevo-hornoněmeckou, franko-vandilskou a sasko-frisskou. 2. *Hornoněmecký limes a jeho sousedé*: Horní Německo osazeno Němci nejdříve a jest nacionálně nejněmečtější. Limes, jeho účel, směr... opevnění. 3. *Alemanné, Iuthungové, Hermunduri a Bajuvari*. 4. *Rozvoj Svábska a Bavor za dob stěhování národů*... 5. *Německé osady konové* (Gewanddörfer) rázu lidového v Horním Německu: Charakter osídlení. Až po hranice Slovanské sáhají vsi, vesce (Weiler) a jednoty (Einzelhöfe). Mapy katastrof. Oblast vesnic rázu lidového s ochozy do konů a padělků rozdělenými. Vesnice a vesce s ochozy rozdělenými nikoli v kony a padělky, nýbrž v dílce bachraté (blockartige Besitzstücke)... 6. *Vrchnostenské vesce* (Weiler) a osady: Weiler, jeho ráz. Beztvarý rozděl jeho pozemků jest protivou k rozdělu konovému... 7. *Alpínské i romanské jednoty* (Einzelhöfe) a vesce: Zbytky keltského sídlení v útvaru veseckém. Zvláštnosti alpínské sídlení jednotového... 8. *Poměry majetkové a zemědělské*: Leges Alamannorum mají pro »genossenschaftliche Dörfer« názvy: genealogiae, vicini, commarcani. — Právo dědičné. — Podrobnější zmínky jsou o rozlehlých pozemcích vrchnostenských... 9. *Půda nezdělaná, marky, almeny*: Protiva mezi osídlením v starém volkslandu a osídlením v Horním Německu. Různý charakter hundertschaftů tu i tam. Německo Horní nezná vlastně mark... Na jihu téměř výhradně buď almeny anebo pozemky soukromé... 10. *Rozvoj hospodářství planinného* (Alpenwirtschaft)...

VI. Agrární poměry franko-vandilské v Porýní a Francii. 1. *Prvé objevení se Franků v Německu*... 2. *Ríše Wisigothů, Burgundů a Franků*... 3. *Skupenství jednotové* (Einzelhöfe) a vesničné v oblasti franko-vandilské: V Gallii není stop římského rozdělu centuriatního. Protiva mezi osídlením v jednoty a ve vesnice uzavřité. Oblast jednot galských a německých; obě jsou původu keltského... Ingvaeoni a Istvaeoni usadili se v [keltských] jednotách westfalských a na Dolním Rýně, pastýři ještě jsouce... 4. *Poměry majetkové Wisigothů a Burgundů*: Ostgermané přijati jakožto hospites do usedlosti provinciálů... kteří přinuceni postoupiti jim $\frac{2}{3}$ polstva... 5. *Vesnice a místní jména v zemích frankých*... 6. *Pozemkový majetek v Říši Řipuarské*... 7. *Společenské a agrární poměry v Říši Salické*: Lex Salica... 8. *Zemědělství francké až po Karla Vel.*: Vzrůst moci církve... Rostoucí luxus v životě domácím... Zemědělská těžba ve světě Capitulare de villis a Breviaria rerum fiscalium... Pokroky v organizaci vrchnostenské správy hospodářské nejsou však též pokroky v orbě a těžbě samé...

VII. Frisoové a Sasové v Němečích a Anglii...

VIII. Stěhování, sídlení a poměry agrární Finnů a Slovanů. 1. *Prvotné osady a rozšíření Slovanů a Finnů*... 2. *Země a prvotný život kulturní Finnů*: Finnové národ polární. — Zvláštnosti stepí středoasijských a tunder polárních a podle toho život lidský. Obývání v gamách a jurtech. Jihovýchodní Finnové v Povolží odedávna zemědělci, severovýchodní však dosud kočovníci, pastýři sobů a lovců... Pojmy kulturní přejaty ze staré gotštiny... 3. *Sídlení a poměry agrární Finnů*... 4. *Vývoj domu a dvorce finského*... 5. *Agrární poměry jihoslovanské a zádruha*: Slované vstoupili do historie tak pozdě, že nemáme, z čeho bychom přechod ze života kočovného v pevné osídlení mohli u nich vypožorovati. Osadili krajiny před tím dávno již obývané, nevíme tudíž hned předem, co jest v jich způsobě sídlení specificky slovanského, a tato neurčitost i nejistota jeví se i v průřezné tvárnosti osad a ochozů po rozsáhlých jich vlastech. Rázový lidovým útvarem jest zádruha. Její osnova v Rakousku, Srbsku i Černé Hoře. Různost mezi ní a zádruhou keltskou. — *Kommunistická* pospolitosť užší rodiny. — Oblasti kmenové bez

pevnější organizace, tu v državách autokraticko-patriarchálních, tam v demokratické rovnosti a nezávislosti jednotlivých starešin. *Kommunistické* chlebení v zádruze. Dělna zádruchy in stirpes, podle stupně parentel. Podle toho také způsob rozdělu půdy, vyšetřitelný jen z podrobné znalosti genealogie zadrugarů a podmínek dílčích. Osady slovanské ve formě velice různé: v rovinách chorvatských pravidelné vesnice s ulicemi se křížícími, v pahorkatině posávské jsou tu malé, tam velké, tu uzavřité, tam rozptýlené osady. V Dalmácii téměř výhradně jednoty. 6. *Podstata a děje míru velkoruského*:... Rozdíl mezi zádruhou a mirem... 7. *Stopy rodového života a zádruchy u Slovanů severních a západních*: Již v IX. a X. stol. organizované státy s knížetem v čele a velmi učeněným úřednictvem. Četná šlechta zemědělská. Lid daněmi a robotami zatížený bez politického významu, bez hospodářského blahobytu. *Poměry tyto naprosto nesrovnatelné se známými poměry zádruhovými a státními Jihoslovanů. Předcházely-li oněm poměry, tento podobné, vůbec, pak po nich neznamenať ani stopy. Protiva tato zvyšuje zvědavost po přežitcích z dob nejstarších.* Descriptio civitatum ze stol. IX... Civitates jsou okresy o 3—6 milích pod vévodami. Župané jakožto představení vesnic v Míšni... »Dědiny« v Čechách a ve Slezsku. Vesniční ústava dědiníků. Beztvará nepravidelná forma (blockförmige Gestalt) rozdělu pozemků dá se odvoditi z patriarchální moci pohlavárovy. Ohromnost oblasti nepravidelného rozdělu půdy ukazuje, že zádruhové zřízení bylo po Slovanech všeobecným... Malá Rus osídlena jednotami (odnodvorci), což zádruchy nikterak nevyklučuje...

IX. Vznik a vývoj vrchnostensví pozemkového (Grundherrlichkeit) a způsobu sídlení v jeho oblasti. 1. *Vznik vrchnostensví, lennictví a úrodnictví na půdě romanské*: Nacionální protivy mezi keltským, slovanským a germanským zřízením agrárním... Velkostatek na někdejší půdě zeměpanské, leč nikoli zemědělské vevýroba. Osazování sedláků na pozemcích panských. Vesnice s rozdělením půdy nepravidelným, bachratým (blockförmig)... 2. *Vnikání pozemkového vrchnostensví do německého volkslandu*... 3. *Vrchnostenské osady poddanské v starém volkslandě*... 4. *Osídlení blat veserských a dolnolabských*...

X. Německé dobytí zpětné (Rückeroberung) zemí slovanských v Rakousku, Ravořích a Sasku. 1. *Hranice mezi Němci, Slovaný a Uhry*: Ráz panskví německého nad státy slovanskými. Limes sorabicus a jeho nepřiznivá poloha. Krajiny před limesem: Rakousky, Horní Franky, Horní Sasý, Altmark s Wendlandem. Průběh výboje mark těchto. Nové meze mezi Říši a Slovaný od zátky Kielské až k rakousko-uherské hranici. Zde povstalo agrární zřízení, typické pro pozdější německou kolonizaci slovanského východu (t. j. západních zemí slovanských). 2. *Německé dobytí Rakous a Korutany*: Osazování se Němci za Karolingů... Za Arnulfa všude jen velkostatek (nikoli vevýroba zemědělská)... Tvar vesnic různý. — Způsob sídlení v horách, údolích a na poli Moravském a Litavském... Vznik jejich buď pozvolnou okupací neb vrchnostenským přidělem. — Význam županů v Ostmarce a Korutanech... Lány drkolné (Waldhufen) a konové (Gewannhufen). Jednoty (Einzelhöfe)... 3. *Německé dobytí Horního Francka*: Způsob osídlení slovanského; osady beztvarné, bachraté (blockförmig) převládají... 4. *Dobytí Horního Saska v IX—XI. stol.*:... Jen šlechta slovanská vyhubena... Horstvo pokryté pustými lesy, v rovině vesce (Weiler) slovanské... Francká kolonizace hor osadami drkolnými (Fränkische Waldhufendörfer) a rovin osadami konovými (Gewanddörfer). Kolonisté fámští... Pět tříd selského lidu slovanského: supani, withasii, smurdi, lazzi, proprii. Milites agrarii... Mýcení a kolonizace lesů řemeslným podnikem rytířů. — Sídla rytířská v osadách kolonistů na jednotlivých dvorcích. Příjmy vrchnostenské nikoli z orby v režii vlastní, nýbrž hlavně z úroků selských Slovanští sedláci, zdráhající se odváděti desátek, vyháněni a nahrazováni německými; při tom malé vesce slovanské sráženy ve větší vsi, a ochozy

s rozdělem kdysi beztvárným (blockförmig) poměřovány v kony (Gewanne) ... 5. *Německé dobytí Altmarky a lüneburského Wendlandu*:... Typické osady slovanské. Okrouhla ... Altmarka již v XI. stol. zněmčila, ale Wendland, ač již ve XII. stol. vešel pod panství a agrární zřízení německé, zůstal slovanským až do XVIII. věku jazykem i mravem.

XI. Hospodářský a stavovský vývoj v Dánsku, Švédsku a Norsku.

XII. Hospodářské potřeby, zemědělská zařízení a správa na půdě vrchnostenské. 1. *Veřejné požadavky komunikační: Cesty, mince, míry*: Sedláctvo svobodnické mělo jen nevelké požadavky k státu — Úřady. Obec lánníků není orgánem státním, vyžaduje pouze úpravu soudnictví a vojenství ... Míry ... Lán královský ... lány obecné a místní ... 2. *Pozemky vrchnostenské, novina* (Neubruich), *odstavba* (Ausbau), *jitro panské* (Beunde, Bifang, propisa) ... 3. *Hospodářské zařízení panských dvorů* (Fronhöfe) ... 4. *Gehöferschafty na Hunsruclu a Eifele* ... 5. *Lesnictví na půdě vrchnostenské* ... 6. *Vrchnostenská správa dvorů, panství, teritorii*: Správa dvorů a správa panství vždy od sebe odděleny. Vlastnictví pozemkové zúžitkováno v usedlostech selských. — Správa nebyla zemědělská, nýbrž fiskální a daňová ... Úpadek vrchností následkem klesání cen obilních. Velkoobchod. Sešpatnění mince ...

XIII. Soubor výsledků: 1. *Skutečný stav a průběh v době historické*: Lišení mezi drobným zemědělstvím selským a mezi velevýrobou povstalou teprve v době nové. Zemědělství selské, drobné, vzniklo ze života kočovného, i podrželo ve tvaru osad a osnově společenské od počátku až podnes svůj původní, nacionální ráz, rúzný u Germanů, Keltů, Slovanů ... Zbytky Slovanů a kolonisté němečtí. Milites agrarii vyvinuli se v šlechtu služebnou. Význam válek křížáckých. Rytířstvo. Samospráva obecní. Moc měst. Klesání cen obilních a peněžních. Úpadek stavu rytířského. Přeměny v stát moderní. 2. *Domněnky o pravěku*: ... Doba ledovcová. Pouti Iberů, Ligurů, Finnů. Ariové a Čiňané v Střední Asii. Pouti Keltů, Germanů Západních i Východních, Italů, Litevců, Slovanů. Nacionální ráz základních zásad ve způsobě sídlení a v rozdělu pozemků ... Nejstarší stavení. Dům románský, keltský, rhaeto-alpský, francký. Popelnice tvaru domového a skulptury jurt Dům východogermánský shodný se starořeckým. Jurtový dům Keltů, Italů a Západních Germanů, jeskyňový Egyptanů, Iberů, Řeků, Východních Germanů, Finnů povolžských, Rusů a Polan.

Již z pouhého, neúplného výčtu našeho sezná čtenář ohromnou obsažnost a všestrannost díla Meitzenova, a kdo aspoň poněkud s právními dějinami německými jest obeznámen, postřehne snadno, čím vším naše vědění Meitzen tuto obohatil. Nejen že výsledky geologie, linguistiky, anthropo- a ethnologie s bádáním historickým v jedno shrnul: on přičinil pomocnou vědu novou, jím samým do nejjemnějších podrobností virtuosně ciselovanou: historicko-statistickou oikonomii a oikografii. Nehroze se úskalí nebezpečného konkludování podle post hoc, ergo propter hoc, vyšetřil především dnešní formy zemědělsko-hospodářské a právní celého téměř světa a na základě poznatků takto získaných krácel stoletími zpět po souvislosti až se samými počátky zemědělství. A z této souvislosti rozžehl nové světlo, jež samo o sobě, i bez pomoci věd jiných, jasně osvítil nejenom vábné záhady minulosti člověčenstva, nýbrž i vnitřní podstatu agrárně politických otázek dnů našich a budoucna (I. 6.).

Dnešní, ponenáhlym vývojem vzniklé formy bydlíš, rozdělu pozemků v jednotlivé usedlosti, jakož i způsob vzájemných jich práv a zá-

vazků, vše to podává reálnou, byť i částečně vybledlou a setřelou skizzu věkovitého stáří, kterou lze při náležitě opatrnosti a střízlivosti v potaz bráti při odhalování ideí a poměrů osídlení nejstaršího, prvotního (I. 19.).

Studium forem bydlíš a rozdělu pozemků lze soustavně a statisticky prováděti na základě map katastrových. Studia toho jest Meitzen nevyrovnaným mistrem. Půučil se tomu v dlouholetém povolání úředním jako kommissar při vyvazovacích jednáních mezi vrchnostmi a lidem selským v Pruském Slezsku; tu procházejce parcelu za parcelou, shledával, že v úpravě každého ochozu vesničného tají se více méně složitý neb jednoduchý systém, a systémů těch objevil a listinami i urbáři objasnil Meitzen celou řadu. (I. 28.).

Výsledek studia toho uložil v Codex dipl. Silesiae sv. IV.: »Urkunden schlesischer Dörfer zur Geschichte der ländlichen Verhältnisse und der Flureintheilung insbesondere.« Breslau, 1863, kde ukázal na jednotlivých, mapami doložených příkladech, s jakou podrobností a jistotou lze vyčístí způsob založení a stav kolonií německých v XIII. stol. (I. 29.).

Leč již při této práci seznal potřebu, ohlédnouti se i mimo Slezsko: Ochoz jedné vesnice, Domanowic, nedal se totiž bez znalosti poměrů jihoslovanských a starších západoslovanských vyložití; francké lány Schönbrunnu upomínaly na starší kolonie ve Francích, flámské v Sedlci na podobné v Altmarce a Bremských blatech; výklad ochozů vesnic Křepowic, Czechnic a Domaslawě předpokládal porozumění různých stadií germanisace saského a durynského Posálska až zpět k pragermánským osadám Hesenska a dolního Polabí. A osídlení Westfálska a Porýnska nebylo lze objasniti před důkladným pochopením agrárnictví keltského a římského. Ze všeho vysvívalo, že sice poznán byl široký okruh zajímavých jednotlivostí, že však vlastní jádro předmětu lze vyloupnouti jen ze všeobecné souvislosti historické a nacionální; to však předpokládá rozsáhlé, jak jen možno bezmezerné, téměř statistické probádání a rozlišení v prostoru i čase veškerých těch různých zvláštností v osídlení téměř všech končin moderních států kulturních.

O této úloze pracoval Meitzen po 30 let, ač si byl vědom, že ji lze řešiti jen k jisté hranici. Ale zase řekl sobě, že, když aspoň hlavní obrysy celkového obrazu s jakousi určitostí byly by jednou vytčeny, dalšímu nezbytnému šetření místnímu velmi bude ulehčeno a umožněno omyly opravit i mezery vyplniti. I měl Meitzen za to, že základné tyto obrysy může vytýčiti jen ruka jedna, jediná, a pravdou jest, že ruka jeho, který k sepsání velikého díla svého »Boden und die landwirthschaftlichen Verhältnisse des preussischen Staates« procestoval pruské provincie všechny. Četné jeho výjezdy i za hranice sloužily témuž cíli: zprohlížeti katastrové mapy celých větších okresů *v souvislosti*, okresliti příklady rázovité a opsati listiny a urbární akta k nim příslušná (I. 29—30).

Z materiálu takto sebraného vybudoval Meitzen dílo své, jehož plán a rozčlenění vykázané byly povahou látky a vývojem historie.

Výzpyt nutně obsáhl veškeré státy kulturní, ale jednotlivé okrsky pozorovací podmíněny byly různým nacionálním charakterem sídel a rozhraními, kam až jedna lidová forma sídlení sunula se přes a nad druhou. A oblasti takové dlužno bylo lišiti a tak za sebou řaditi, aby každá z nich byla osvětlována popisem oblasti předchozí.

Z té příčiny bylo třeba vymeziti především území, která již původně a výhradně Němci byla osazena a povždy německými zůstala, a vyložití jejich zvláštností. Na to bylo nutno získati obraz nepomíšeného agrárnictví keltského, aby lze bylo na tomto základě poměry oněch krajů osvětliti, kde bez prostřednictví římského zemědělství německé zřízení agrární s keltským podle pomyslu se utkávalo. Stejně však bylo třeba posouditi agrární zařízení římská jak o sobě, tak v jich působení na agrárnictví keltské a ukázati, pokud na půdě keltorománské způsobily změny Němci. Dále i finské agrárnictví dlužno bylo vzíti na potaz a vyšetřiti, kterými pracemi kulturními staly se obydlitelnými severní jejich vlasti. Na konec bylo objeviti nacionální sídlení Slovanů, prodravších se k západu nejpozději, a dolíčiti události, které přivodily germanisaci celých slovanských národů a postup kolonií německých hluboko do Polska, do Sedmíhrad a na Rus (I. 31).

Bádání Meitzenovo opírá se především o typické jevy v rozdělu půdy, o tvar, polohu a rozlohu bydlisk i usedlostí, což všechno určovalo agrární rozvoj a dává i v přítomnosti poznávatí prvotné počátky prstonárodního sídlení i dopouští dohadovati se poměrů hospodářských i politických, které sídlení ono podmiňovaly.

V rozvoji tomto vystupuje dvojice protiv; prvou repraesentuje zemědělství drobné, v podstatě selské, druhou velkovýroba po továrnicku.

Velkovýroba byla středověku neznáma, a i klassický starověk znal ji pouze v několika málo případech a za okolností zvláštních. Ani okkupace na ager romanus, ani nájmy půdy státní nezpůsobily vznik jakéhoholi velkostatku. Dle Sicula Flacca bylo 200 juger měrou největší, kterou mohl majitel sám obdělati (II. 648).

O moderní velevýrobě zemědělské pojedná Meitzen v oddílu druhém později; prvý oddíl týče se zemědělství *selského*, které ještě i v době naší drží oblast velikou a má na sobě ráz starožitný, a které možno stopovati až do dob oněch, kdy bylo jedinou a všeobecnou formou života prstonárodního. Všichni počátkové sídlení spočívají na selském tomto utváření se zemědělství. Povznesli se ovšem záhy páni s rozsáhlým majetkem pozemkovým nad lid selský, leč novotvary, které se na této panské půdě vyvinuly, opět přivodily i na této půdě zemědělství drobné: půda plodná zůstala v rukou a pod pluhem hospodářů, kteří prací svou zemědělskou mohli uživiti jen sebe s rodinou a nésti nutná břemena státní a vrchnostenská.

Tento selský, po celý středověk výhradní byt vznikl, když vzrůstem obyvatelstva život kočovný v těsných krajištích kmenových na výživu nestačil. Nomádi všichni zříkají se života kočovného, s orbou sporadickou spojeného, nesmírně neradi a jen přinuceni krajní potřebou. Z té příčiny skončován byl přechod v sídla pevná též ještě i u národů při moři Severním a Východním — aspoň u některých kmenů jejich — teprv před očima historie pověřené.

Všechny krajiny evropské od Alp na sever jsou přírodou velmi rovnoměrné i podmiňují poměry kočovnické velice sobě podobné, a následkem toho povstalo tam i málo základných forem osídlení trvalého. A sídla tato nejstarší zachovala se v rysech hlavních podnes, ježto v ročním oběhu života selského nevzniká ani příčina, ani náklonnost k změnám podstatným, a to, co pozměněno, dá se určiti a vymeziti účely a potřebami snadno vyšetřitelnými (II. 649).

Jak hluboko a živě způsob sídlení zakotven jest v názorech a mravech prstonárodních, objevilo se, jak Meitzen za to má, ve formách osad; oblast forem těchto kryje se přesně s hranicemi národností, i vypracoval k znázornění této své myšlenky Meitzen mapu národností (ve smysle ethnickém!) a osadových forem.

Na mapě této vidíme, že Germané Západní i Východní v oné části vlastní svých, které nikdo jiný nikdy neopanoval, mezi Vesperou i Sálou a od finského severu skandinávského až po limes romanus, Spesshart a Durynský les vsudy a vsudy založili vesnice rázu stejného. Vždy 10—30 otců rodiny drží vymezený, k střídmému selskému živobytí postačitelny ohoz, na němž stále bydlí a jež trvale zdělávají; zbytek mají v sousedském užívání společenském (in *genossenschaftlicher* Markennutzung). Sedliska jsou bez ladu a skladu — Meitzen užívá nedověčného terminu *haufenförmig* — směsnána do těsných nepravidelných vesnišť, a ohoz rozdělen jest podle jakosti půdy v četné kony (Gewanne) tvaru obdélníkového. V každém konu má každý hospodář po padětku ve formě kšandy, jehož rozměr závisí na počtu lánů majitelových: padělek dvoulánníka jest čtyřikrát širší padětku půllánníkového. Padělky tyto mohly dostati se do rukou cizích, a rovněž konové mohli býti smetení a znovu jinak rozdělení: leč základný *způsob* dílčí podle stejných lánů pevně zůstal a nezměněn i uznáván za právo nepromlčitelné. Co z ochozu tímto způsobem nebylo k usedlostem podle lánů přiděleno, to bylo almenou, kterou naložiti mohli podílčníci způsobem různým: mohli almeny užívati jako společné pastviny neb lesa, neb v kusech starým či novým hospodářům trvale prodati, neb na úrok propůjčiti, neb v dočasný nájem dáti; aneb mohli v užívání pořadem se střídati.

Dobu, kdy novotvar tento spleťitý a obtížný povstal, určitě lze — míní Meitzen — stanoviti, ježto Caesar i Strabo shledali Suevy, Lango-bardy i Hermundury ještě jako kočovníky, a jen poblíž Rýna známy jim byly *vici*. Tacitus však ví 100 let později, že všichni (?) Germané již měli osady.

Západní meze tohoto volkslandu německého kryjí se se starými hranicemi Keltů, za nimiž dodnes zříme osady rázu zcela jiného, rázu keltského (II. 650).

Ačkoli není v oblasti starokeltské ani jediného území, jež by se nebylo průběhem času dostalo do rukou Římanů nebo Němců, tož přec ráz lidového sídlení keltského jest nepochybný, ježto Irsko, které teprve v 6. neb 7. stol. po Kristu přešlo z hospodaření pastevního k osídlení trvalému, přechovalo nám v historických zprávách základy ústavy tehdy vytvořené: Rozděl prvotně v 5520 townlands o šestnácti tates zříme dodnes na mapách Ordnance Survey of Ireland (1:63360) i co do ohraničení těchto usedlostí, i co do zařízení zemědělského, a to na základě prazvláštních poměrů právních a dřívějších rozměření, ačkoli skrze landlordy a drobný nájem jsou dnes majetkové poměry velmi odchýlné. Podle map těchto jsou *tates*, přes veškerou půdu plodnou rozložené, usedlosti selské o 16—32 a více hektarech. Pozemky jejich, v jednom kuse (*geschlossen*), objímají sedlisko bez jakékoli rozptýlenosti (*Gemengelage*); jsou tvaru zcela nepravidelného a člení se podle povahy půdy v obůrky (*Kämpfe*) tu mnohoúhlé, tam zakulacené, bachraté (*blockförmig*), oddělené od sebe a uzavřené pradávnými příkopy, křovím neb zdmi tak, že dobytek i bez pastuchy tam se pásiti může.

Tato forma sídlení přiléhá naprosto k westfalskému a friesskému dvorci samotnému (*Einzelhof*); oblast jeho počíná bezprostředně na levém břehu Vesery, jejíž břeh pravý náleží v oblast německých vesnic konových (*Gewanddörfer*). Tito dvorové samotní pokrývají Belgii a asi dvě třetiny jihozápadní Francie od průlivu Lamancheského až k Pyreneím (II. 651).

Že dvorové osídlení Westfalska jest původu keltského, toho svědectvím jest i blízká příbuznost sedliska westfalského s irským, ve staroirských zákonech zevrubně popsáným: irský dům z dob hospodářství pastýřského, trojčlenný, rozdělen byl v 16 ložnic pro tolikéž rodin téhož rodu, k nimž přimyká se oněch 16 tates z dob pozdějšího osídlení trvalého; a týž počet těchto dvorců lze bylo vyšetřiti ještě i v době přítomné na chatkách (*Gemarkungen*) westfalských a belgických.

Shodnost dvorce westfalského s irským i v ochoze (*Flur*) i v domu předpokládá nejen týž původ národní, nýbrž i obdobnou ústavu politickou, jaká u Germanů ani mysliti se nedá (II. 652).

Irové a, jak se zdá, všichni Keltové žili sice rovněž jako Germané, nomádi jsouce, v společenstvech pastevních (*Weidegenossenschaften*), leč idea moci politické, postavení správy vrchní byly u každého z obou těch národů naprosto různé. Bez odporu bohatství dobyt看em povzneslo pohlavára, jako u všech nomádů, k moci vůdčí, ale u Keltů dosáhl klánový pohlavár uznání moci otecké nade všemi příslušníky klánovými, jeho výpověď rozhodovala; a tito pohlaváři klánovní jedini byli státem, uznávající v každém království jednoho ze sebe králem a jednoho z těchto čtyř králů velkokrálem. Když tudíž rozhodli, že následkem předlhnění dlužno přejíti z hospodářství pastevního v osídlení stálé, tož byl

každý z nich v provedení toho ve svém krajišti suverenním, jako otec, když dělí mezi syny zboží své. I stanovili polohu jednotlivých, od té doby pevně vymezených townlands klánových a v každém townlandě vytýčení šestnácti tates; proti tomuto rozměření marný byl odpor; bylo tudíž možno, aby vznikly dvorcové usedlosti celistvé (*geschlossene Einzelhöfe*), jichž pozemků nebylo třeba ani odhadovati, aniž kvalitu kvantitou vyrovnávati.

Takové moci otecké neměl ani germanský hunne *hundertschaftový*, ani princeps, *thunginus* neb *rex*, jakožto pohlavár *gauu* neb sdružení lidového. Princeps germanský byl vždy jen vévodou u válce neb rovnatelem a soudcem v míru. V tomto, mírovém povolání svém však čerpal právo nikoli ze sebe, nýbrž z usnesení a ze souhlasu obce národa neb obce *gauu* (*Volks-, Gaugemeinde*). A z toho vyplynul i způsob germanského osídlení: V převzetí ochozu zřejmá jest *smlouva* mezi těmi, kteří na něm usaditi se chtějí, s jedné, a mezi *gaugemeindou* s druhé strany o způsob užívání půdy, která byla do té doby společna všem. Kdo nesvolil, zůstal i na dále při užívání společném. Když však jistý počet *genossů* se s ostatními o vyvazení shodl, ustavil se v společenstvo s právem na podíly stejné neb určité smluvené, i bylo nutno najíti takovou formu dílčí, aby každý podílník obdržel nádel nesporný. I nebylo rozdělu spravedlivějšího, praktičtějšího a provednějšího nežli v kony (*Gewanne*) a stejné lány (*gleiche Hufen*) (II. 653)

I jali se vyšetřovati různé kusy ochozu, k orbě určené, podle jakosti půdy tak, aby kus ten všecek byl hodnoty stejné a formy pravidelné; každý pak kus — *Gewann*, kon — rozdělen v tolik padělků, kolik bylo lánových usedlostí; takto přiřčena ke každému lánu obdobně stejná řada padělků, soustavně a stejně po plužině rozložených, a všechny lány téhož ochozu obdržely takto pozemky stejného rozměru, stejné dobroty, stejně vzdálené.

Tím způsobem rozděleno tolik půdy, co stačilo každému jednotlivci; a když pak založen kon další, opět každý obdržel z něho po stejném padělku. O půdě nerozdělené, občině, však spor nevzešel, ježto nikomu nepřekáželo, co se s ní děje; *genossově* rozhodovali o užívání a, kde rozhodnutí takového nebylo, tam bylo občiny užíváno společně podle kvoty, jaká jednotlivci příslušela.

Polí nebylo lze zdělávati stále; dlužno bylo popřávati jim postupného odpočinku druhým, třetím rokem, na jeden neb více, neb i mnoho roků. I rozdělen ochoz na dva, tři i více obůrů (*Felder, Schläge*), jimiž probíhal celý turnus hospodářský.

Vše toto stanoviti a pak rok za rokem prováděti mohlo se jen usnesením sousedů všech, ježto padělky, samy o sobě nepřístupné, rozptýleny byly po plužině; proti usnesení nebylo odporu: *Flurzwang*, vázanost obůrová t. j. aby všickni sousedé v stejnou dobu kon zorali a stejným zrnem oseli i sklídili, byla nutností nezbytnou, vyžadovaly jí společná pastva na strništích, úhorech (*příložích*) i ladinách (*Dreesch*),

jakož i právo každého souseda přejížděti přes padělky cizí k vlastním, což se mohlo díti jen na půdě tu dobu neoseté. Orba mohla býti lepší, horší: leč v podstatě soused každý stržen byl ve vesnici konové úmluvou obecní k stejné práci, k stejným potřebám.

Naproti této vázanosti jest ovšem dvorec samotný, jednota, ideálem hospodaření samostatného; servitutů nezná, každý obůrek (Kamp) lze dle libovůle do největší intensivnosti, i po zahradnicku, využítkovati, a když jest řádně ohrazen, lze na něm dobytek bez dohledu ve dne v noci ponechati. Leč cena předností těchto: pokrok i úpadek, závisí tu naprosto na vnímavosti jednotlivého majitele. Naproti tomu v dobách nepatrného vzdělání pospolitost jest pobídkou nezdolnou. (II. 654—5). —

Určitých všeobecných forem sídlení *slovanského* tak snadno vyšetřiti nelze; osadiliť jižní i západní Slované krajiny již před tím osídlené, které částečně byly dosáhly vysokého stupně kulturního. Leč zachovaly se přece mnohé stopy z ideí, které byly vůdčími v mravě i právu lidového bytu slovanského, a to v záduze, jmenovitě na půdě jihoslovanské. Státem docela na základě záduhovém zbudovaným jest Černá Hora, od nepaměti povždy samostatná.

V záduze na zemišti zaujatém žije rodina ve svazku naprostého kommunismu. Nikdo nemá majetku mimo zbroj a šperk. Celek spravuje starosta rodiny z absolutní moci otecké. Hlavár tento rozděluje práci, nakládá pokladnou a zastupuje v každém směru celek. Všichni žijí pod střechou společnou, pokud místo stačí. Vzrostle-li členstva k 60—80, rozštěpí se in stirpes: Zboží movité a každý jednotlivý pozemek, zdělaný i nezdělaný, rozdělí se v díly poměrné, a z každé této stirps vznikne záduha nová, která později, až počet členů nad míru vzroste, opět se in stirpes rozštěpí; následkem toho ani záduhy jedné a téže vesnice neznají měřítko majetkového, nemají po stejné velkých pozemcích: slovanská vesnice záduhová nic nemá, co by se podobalo *lānu* (II. 668).

Ze všeho toho lze dedukovati, že osídlení slovanské začíná dvorcem samotným, jednotou, s pozemkem dosti velikým, zaokrouhleným. Na takovém ochozu podle potřeby určí se vhodné kusy a prací společnou se zdělají. Velikost i forma kusů, rolí těchto závisí na povaze půdy a jiných okolnostech; aby role byly jakkoli snad tvaru pravidelného, nemá tu žádné podstaty a příčiny. A když pak při dělbě v podzáduhy každá z těchto rolí se rozdělí, rozhoduje zvuile pohlavárova o způsobu, jak dělit; dílce budou ovšem poměrné, leč nikoli souměrné (II. 669).

Meitzen tedy dokazuje, že různost ve způsobu sídlení kotví hluboko v samé povaze národa, a že následkem politického zřízení, jaké měli v době přechodu z kočovnického života v rolnický, *Germané* ihned osedli v *markgenossenschaftech*, ve vesnicích *konové*, do *svobodných lánů stejných* a rovnoprávných, kdežto *Slované* v záduhách *kommunistických*, v *osady beztvárné*, do *dědin* neúměrných, s lidem, až na starosty, *bezprávným*.

Východisko Meitzenova líčení agrárních dějin germ. a slovanských. 13

Meitzen ani toho, co o osídlení Germanů, ani toho, co o osídlení Slovanů zde vykládá, sám v podstatě nevymyslíl; to již bylo před ním tam dokazováno, tu předpokládáno. Germanskou *markgenossenschaft* Georg Hanssen již před půl stoletím skonstruoval, a Georg Ludwig Maurer v systém velkolepý uvedl, kdežto staroslovanský *kommunismus* záduhový vypučel — z Rukopisu Zelenohorského.

Meitzen starogermanskému *markgenossenschaftu* stejně jako staroslovanskému *kommunismu* záduhovému prostě *uvěřil* i snaží se obé dokázati a vyložití z toho všeho, co za svého pozeňnaného života nashbíral pravdivého a podstatného o zřízení agrárním všech věků a národů severně od Alp.

Tento důkaz Meitzenovi se nepodařil. Vizme:

a) *Germanský markgenossenschaft.*

Prvý proti germanskému *markgenossenschaftu*, jakožto instituci prvotné a lidové, vyvstal počátkem let sedmdesátých Karl Theodor von Inama-Sternegg a hájil odtud ve všech spisech svých zásadu, že i u Germanů byl tu dvorec přede vši, a že svazky rodinné, a nikoli *genossenschafty* členů stejnoprávných byly základem jich bytu národního. Nic nelekal se nevole Hanssenovy a na tehdejší dobu velebystrě konstatoval (*Wirtschaftsgeschichte*. 1879, I. 72): »Přirozené členění národa v rodiny, které u Němců povždy tak bylo mohutno, které i v dobách stěhování národa vtisklo v samo zřízení vojenské svůj ráz, neztratilo ovšem po trvalém osazení Němců tak rychle svého významu...«

Implicitě praví tu Inama, že i Němci se osadili po rodinách, tedy jako Slované, tudíž způsobem záduhovým; rozrod však záduhový, jak nahoře vyloženo, lánové vesnice konové, tudíž ani *markgenossenschaftu* nepřivodí.

Opirá pak dále Inama nepůvodnost *markgenossenschaftu* takto (I. 74): »... V alamanském právu národním dlužno těm málo místům, která by mohla býti přiváděna ve spojení s *markgenossenschaftem*, rozuměti o majetku a mezích *rodových*; jedná se totiž o pevných, teritoriálních svazcích, ne pouze o nějakém zboží soukromém rodiny užší...«

Hlas Inamův zůstal hlasem na poušti volajícím, a ani námítky Denman W. Rossovy, ani vývody Fustel de Coulangesovy učenců německých ve víře v prvotnost *markgenossenschaftu* nezviklaly. Vždyť rozděl konové vesnice v lány tak krásně přiléhá k údaji Tacitovu (c. 26): ... *agri pro numero cultorum ... occupantur* ...!

Celá zpráva zní: *Agri pro numero cultorum ab universis »in uices«* (?tak má *codex Vaticanus*, jiný má jen »uices«, Neapolitanus »vices«, Leidensis »inuicē«, Perizonianus »Inuicē«. Meitzen III, 586) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur. Facilitatem partiendi camporum spatia praestant. Arva per annos mutant et superest ager.*«

V omylu utvrzování byli věřící dále neblahou zkaženinou »in uices«, což si vykládali tak, že staří Germané v užívání *týchž* pozemků se mezi sebou prostě střídali; a s tím ve spojení »arva per annos mutant . . .« docela srovnáváno s hunsruckými gehöferschafty, vesnicemi to konovými, které do nedávna ještě občas všechn soukromý majetek pozemkový na svých ochozech prohlašovaly za zrušený a ochoz znovu do zcela nových konů a kony do zcela nových a tolika padělků rozměřovaly, kolik bylo ve vsi lánů, takže tam de facto nikdo nebyl majitelem zboží trvalého, nýbrž jen *kvoty*, která se při každém novém rozdělu zcela jinak vtělovala. Právu obce, podle volného usnesení občinu k lánům přiměřovati a kony předělávati neb i rušiti a v občinu prikazovati, přezděli učenci němečtí nedověcným jménem feldgemeinschaft a celé své představě o prvotném agrárním zřízení germanském markgenossenschaftliche feldgemeinschaft, čehož již proto překládati neradno, ježto jsou to názvy chybné.

Jedno slovo jest v údajích Tacitově, které markgenossenschaftliche feldgemeinschaft poráží, a to jest »secundum dignationem«, svědčící, že nádhely činěny *nestejně*, kdežto lány v každé konové vesnici jsou úplně stejny.

A jaká jiná stupnice dignationis v *massách* lidu podle *cognationes, genealogií* osedlého neb teprv se sázejícího jest pomyslitelná, než stupnice podle postavení jednotlivcova v rodině a v rodě?

Caesar B. G. VI. 22, praví: . . . magistratus ac principes . . . *gentibus cognationibusque* hominum, qui una coierunt, quantum . . . visum est agri, attribuunt.

To přec znamená, že přidělovány žďary napřed sit venia verbo plemenům, pak uvnitř každého plemene bratrstvům, uvnitř každého bratrstva rodům atd.

S tím souhlasí, co von Inama-Sternegg konstatoval, jak shora uvedeno, v alamanském právu národním.

Časově mezi oběma leží údaj Tacitův, a ten že by znamenal něco jiného? . . .

Chceme-li tedy Starogermány společnosti všelidské, která nikdy a nikde žádných prstonárodních *markgenossenschaftů* neznala a nezná, vrátiti, musíme vyložití dělčko »secundum dignationem« záduhově t. j. podle stupně parentel, ježto i u Germanů podle všech ostatních zpráv ranného středověku po otci dědili vždy jen synové, a nikdo jiný. A tak i za Tacita okkupoval kmen germanský tolik divočiny, co by stačilo pro numero cultorum, ale nepřiděloval jednotlivcům po nádhelu bezprostředně, nýbrž secundum dignationem rodům po velkých kusech, které pak dále, opět secundum dignationem byly rozděleny mezi rodiny; a tak celý kmen osazen podle genealogie!

Výklad údaje »secundum dignationem« ve smyslu pokolenném, podle stupně parentel, mnou v první mé polemice s Lippertem, 1890, navržený padl na půdu úrodnou. Z něho vycházejí, Richard Hildebrand (Recht und Sitte. 1896) bravurním rozbohem 26. kapitoly Tacitovy Germanie,

jež jen ve směru agrárněhistorickém bude třeba prohloubiti, vidinu markgenossenschaftového feldgemeinschaftu starogermanského rozptýlil nadobro a pro vždy.

Za Tacita ho ještě nebylo, Germané tehdy pozemkového vlastnictví ani ještě neznali, nejsouce ještě ani pevně osedlí; jediný pokrok od dob Caesarových ten byl, že již nestěhovali se s místa na místo *každoročně*¹⁾.

Kdy a jak německý markgenossenschaft povstal, bude třeba teprve vyšetřiti, leč tolik již nyní patrně, že 1. nevyplynul z přechodu od života polokočovného do bytu zemědělského a 2. že nepovstal organicky.

b) *Slovanský kommunismus záduhový*

pověřen jest pouze a jedině Rukopisem Zelenohorským, a proto requiescat in pace!

My si najdeme do minulosti staroslovanské cestu jinou.²⁾

* * *

Vyvíjí-li se národ, z venčí nerušen v zřízení svém vnitřním, *může* se vyvíjeti organicky; obsedne-li jej však národ jiný, jest organický rozvoj jeho přerušen: pán a podrobenec ustaví se v kasty, které teprv po dlouhých stoletích, ač-li vůbec, na vzájem se vstřebají.

Některé větve národa *slovanského* z venčí rušeny v ústrojí svém vnitřním nebyly, *mohly* se tudíž vyvíjeti *organicky*. Jiné větve podlehly velmi záhy porobě *národní*, čímž organický rozvoj jejich přetržen a zastaven.

V prvním případě národ nepodmaněný mohl projíti pochodem ne nepodobným přechodu housenky kuklou v motýla, v druhém případě zůstal zakrnělou housenkou neb uvízl v kukle, byl-li právě v době podmanění na přechodu z kočovnictví do života zemědělského.

Z motýla samého dohadati se housenky, z níž pošel, nelze, a rovněž těžko stopovati do minulosti zpětmo byt národa z organického rozvoje nevyrušeného. A jako přírodoppytec snáže určí motýla, známa-li mu kukla jeho, tak i historik pátrati bude po zakrnělinách a přežitcích; zkušenost učí, ty že jsou u národů porobených nejzřejmější.

Zřízení staroslovanské ve všech jeho rozlehlých vlastech soustavně studovati zůstane nedosažitelným ideálem do té doby, pokud nebudou

¹⁾ Caesar, B. G. VI. 22: Agriculturae non student, maiorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit. Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, quantum et quo loco visum est agri, attribuunt atque anno post alio transire cogunt. — Caesar B. G. IV. 1.: . . . Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet.

²⁾ Podrobněji pojednávám o předmětu tomto v Zeitschrift f. Social- u. Wirtschaftsgeschichte.

badateli po ruce potřebné prameny, pokud kniha slovanská nepřestane být popelkou i těch našich knihoven veřejných, kde by se měla rozměti sama sebou.¹⁾

My si zde všimneme Polabanů, Čechů, Slovinců.

Slovinci a Polabané ztratili samobyť svůj v dobách a za okolností nám více méně dobře známých, i máme data o tom, v jakých že poměrech společenských žili v jednotlivých vlastech svých po svém porobení; z dat těch souditi můžeme i o stavu, v jakém byli v posledních dobách své samostatnosti národní.

Poroby národní byli Čechové ušetřeni, jediní ze Slovanů západních mohli se vyvíjeti organicky; na jich půdě tudíž nejméně lze očekávati zakrnělín a přežitků. Dospěl-li Slovan český v motýla, zůstal polabský nadlouho v kukle, a alpský zakrněl housenkou.

Společenská minulost národa českého leží zrakům našim v temnu. A jak toto temno číro jest, postřici můžeme z výsledků velké již literatury o této otázce základné: *Co jest župan?* — Dokud neznáme historii českého župana, na písku stavíme názory své o historii české společnosti.

Z *Polabska* můžeme pozorovati ústrojí staroslovanské nejzřetelněji v Míšni, ve vlastech Glomačů, v bezprostředním sousedství Čech.

Slovanské jich obyvatelstvo třídilo se v prvých stoletích poroby v župany, vičazy, smrčdy.

Vičazové, milites, nejsou z organismu národního, nýbrž živel cizí.

Župané byli *páni* (seniores) smrčdů a tak četní, že i pod jařmem německým všechny téměř vesničky glomačské, pokud nebyly pod správou vičazů, měly po županu. Byli tudíž župané *vrstvou* národa panující a četnou.

Lid selský nazýván byl jako u Rusů a některých větví polských jménem smrčdъ; budiž linguistický původ slova toho kterýkoli, uváděno bylo se slovem smrad v spojitost příčinnou, jinak bychom nemohli pochopiti, co Eigilis ve své Vita Stii Sturmi abbatis, cap. 7. vypráví: ... pervenit ... super flumen Fuldam ... ibi magnam Sclavorum multitudinem reperit ... lavandis corporibus se immersisse ... ipse vir Deorum foetorem exhorruit ... A ježto vůbec známo jest, že zemědělec v těsných kučích bydlící smrdí kočovníku, tož již samo toto oficiální epitheton desornans ukazuje k županu jakožto k nomádu.

Ještě četnější než v Míšni byli župané v některých krajištích *slovinských*, i můžeme tam poměr jejich k lidu ostatnímu vyšetřiti docela i číselně, statisticky, a to na základě »Rationaria Stirie« z r. 1265—1267, pořízeného k rukám nového zeměpána, českého krále Přemysla II.,

¹⁾ Nejpečlivější výbor vlastivědných spisů slovanských periody starší badatel nalezne v universitní knihovně Št. Hradecké, a to zásluhou zejména prof. dra. Kreka, † prof. Herm. Ign. Bidermanna a prof. Fr. v. Kronesa. Dopídíš-li se po marném hledání v ostatních knihovnách rakouských knihov slovanské v — Št. Hradci, vděčně sobě mužů těchto vzpomínej!

a z »Liber predialis vrborie ecclesie Salzburgensis in Rayn (Brežice) et Lichtenwalde (Sevnica) ... 1309.«

V samém sousedství s tímto zbožím arcibiskupským uvádí Rationarium praedia officii de Tyuer (Laško), které se skládalo ze čtyř provincií, fchephonatus.

1. de fchephonatu Gyardei,
2. ex regimine Livtoldi fchephonis, videlicet de prouincia de Trevul (což jest potok),
3. apud aquam, que dicitur Schöma [in officio fchephonis Jurizla],
4. de regimine fchephonis Zafchirz.

V každém fchephonatu uvádí Rationarium všechny vesnice a vesce zevrubně, s počtem lánů selských a županů, jakož i co kdo úročí.

Každý župan držel statek dvoulánový.

Jedno místo ze fchephonatu Gyardei zní:

Item in loco, qui dicitur Cvom, sunt V fupani, quorum quilibet soluit ouem cum agno, pro porco III den., pro agno IIII, pro lino IIII. Sub eisdem fupanis sunt XVIII predia, quorum quodlibet soluit ouem cum agno et quelibet villa illarum soluit V den., pro porco III, pro lino II.

S županskými bylo »in loco Cvom« 28 lánů, z nich náleželo 35·71⁰/₁₀ županům, a na jednoho župana připadalo průměrem 3·6 sedláka.

Stejně bylo v jednom místě na panství Mariborském:

»Item in Pechsen XL praedia et XI fupani, quorum fupanorum quilibet habet II ...«

»Pechsen« byl tudíž taxován do 62 lánů, a byl, jako »Cvom«, jakás krajina a nikoli osada. 35·48⁰/₁₀ půdy náleželo županům, a na každého župana připadalo 3·64 sedláka.

Provincia de Trevul objímala 26 osad pod 26 župany; vedle zboží županského obsahovala 88 lánů selských, a to: tři osady po 6 lánech, dvě po 5, sedm po 4, pět po 3, osm po 2 lánech; v jedné byl jen jediný lán. Proti 88 lánům selským stály 52 lány županské; 37·14⁰/₁₀ půdy náleželo županům, a na jednoho župana připadalo 3·38 sedláka.

Provincia de regimine fchephonis Zafchirz objímala 29 osad, z nich byly 3 pustý, a osm bylo mimo správu županskou.

Z ostatních 18 osad županských měla jedna 8 lánů selských, tři po 6, jedna 5, tři po 4, devět po 3 lánech, jedna jen jeden lán. Zde bylo vedle 71 lánů selského 36 lánů županských, 33·64⁰/₁₀ půdy náleželo županům, a na každého župana připadalo 3·94 sedláka.

Z toho ze všeho především patrné, že zde župan neznačí rychtáře; souč četná místa, kde pod županem bylo jen dvě, ba i jen jeden sedlák; v některých osadách seděl župan docela sám, komu tam by byl rychtář!

Liber predialis z r. 1309 má tato místa zajímavá:

In inferiori Schriemcz sunt hube VI ... quarum fuppani habent II.

In Prunne sunt hube VII, quarum VI sunt possesse. Harum duo *suppani* habent hubas III et seruiunt de *duabus suppis* . . .

Co tu znamená *suppa*? Zde, r. 1309, patrně usedlost dvoulánní, kvalifikovanou, zvláštním, od selského odchylným úrokem zatíženou.

Co kvalifikuje usedlost dvoulánní za župu? Odchylný úrok jistě ne, ten jest pouze toho důsledkem. Personalita majetníková, županova rovněž ne, jak následující data svědčí:

Liber predialis uvádí totiž osm osad, v nichž bylo původně 71 lánů; z těch zničila velká voda tolik, že jich ještě r. 1309 bylo 51 pustých, a jen 19 osedlých. Z těchto devatenácti drželo osm županů čtrnácte lánů, tudíž více než 90⁰/₁₀.

Nelze míti za to, že se vody zastavily právě vždy jen před lánem županským a jen ty selské spláchly. Nebyli tudíž aspoň všichni tito župané starousedlí, nýbrž aspoň ten či onen osazen na dvou láněch pustých, po povodni.

Proč vrchnost nepoužila povodně za příležitost k zvýšení svých příjmů tím, že by byla přílišný počet županů zmenšila, několik menších osad v jedno stáhla a pod *jednoho* župana postavila? mohla tím mnoho usedlostí županských přeměnit ve dvojnásobný počet selských, větším úrokem zatížených.

Že se tak nestalo, mělo jistě příčinu zvláštní, a to hospodářskou. Vizme:

Pro celé panství uvádí Liber predialis za pravidlo: » . . . et villa, que habet aratrum, tenetur arare officiali dies tres . . . « » . . . et si villa habet integrum aratrum, tenetur officiali . . . arare . . . «

Údaj tento jest protichůdným všemu, co o zemědělství pozdního středověku jinak známe, všude jinde jest tu pluh, tam rádo charakteristikem majetkové a hospodářské jednotky zároveň, t. j. lánů. A zde, v Dolním Štýrsku, r. 1309 ani župan, dvoulánník, pluhu nemá; teprve ves, tudíž soubor všech jejích osadníků, předpokládána tu, a k tomu ještě pouze hypoteticky, za společného majitele pluhu, a to značí, že byly též i vesnice, kde aratrum integrum nebylo vůbec; jest pak nápadno, že nejsou zde uváděny jménem vesnice, které po pluhu mají a které ho nemají, ale stílisace jest taková, že nelze tu mysliti na souvislost nějakou s povodní, ježto by jinak stálo místo: »*má-li* ves integrum aratrum«: »*až bude* ves integrum aratrum míti«.

V krajinách zemědělských střední Evropy, kde pluhu není, aneb kde ořou pluhem společným, tam sledujeme *hospodářství žďárové* (Brandwirthschaft), které právě v Štýrsku tu a tam dosud se provádí. Hlubek (Die Landwirthschaft des Hzhms Steiermark. 1846, § 31) takto je popisuje:

Les neb křoví se vyklučí, klestí, větve neb i kmeny se rozloží, když vyschly, zapálí, popel rovnoměrně rozdělí, půda rukou lidskou zkope, jednou neb dvakrát žitem neb ovsem oseje a pak na tak dlouho ladem za pastvu slouží, až křoví neb les vzroste, že pastvu znemožní . . .

Údaje našeho Liber predialis svědčí, že žďáření bylo tehdy v Dolním Štýrsku pravidlem; sledujeme podle úroků v urbáři tomto, že chov dobytka nad zemědělstvím převládal, a že pluhu jen tu a tam bylo užíváno.

Žďáření v XIII. stol. jistě již nebylo libovolné; bylo třeba přísného dohledu podle přesného plánu, by potřebná pastva s jedné a osev s druhé strany netrpěly újmy pychem jednotlivcovým: nikdo nesměl vypalovati jitra většího, nesměl vyháněti na pastvu dobytka více, než mu příslušelo.

Nad tímto hospodářským turnem bděl patrně župan, jenž při tom měl ovšem také soudcovské funkce jakés.

Již dvojitý jeho podíl dával mu převahu nad druhými, nečetnými lánníky, a vedle toho jakožto ředitel žďárového turnu měl moc velikou, ježto nejmenší jednotkou hospodářskou nebyl zde lán, nýbrž celá osada: společně bylo klučeno a žďáreno, společně, kde se dalo, společným pluhem oráno, společně osení hrazeno, v společném stádě paseno. Zde nebyl lán nic reálného, nýbrž pouhá kvota; zde byla pluzina souborem těchto létavých kvot, které se sunuly co rok do lesa dál a dále a na druhé straně opět měnily se v les.

Tento způsob hospodářský nelišil se od tak zvaného polokočovnictví v ničem jiném, než že následkem německého opanování, omezení a rozdělení někdejších, nepochoybně rozsáhlých revírů pastevných do ochozů vesničných přestala potřeba stěhování se s místa na místo za osemem. Sídla byla tu již stálá, leč role, ty putovaly ještě po staletí lesem i planinou: *způsob hospodářský* zůstal týž i na dále, sit venia verbo polokočovný. Od té doby, co Němci zemi opanovali a někdejší revíry pastevné rozdělili do ochozů, byla každá osada hospodářským, v sobě zaokrouhleným celkem, a pokud hospodařeno žďarově, dva takové celečky ani splýnouti nemohly.

Teď pochopujeme, proč arcibiskup r. 1309 nejenom nemohl počet županstva tak zhola zmenšiti, nýbrž musil při znovuosídlení i nejmenší pusté visky především a zprvu dosaditi *župana*.

K charakteristice předmětu přispějí dále tato tři fakta:

1. že v této krajině župan až na málo výjimek měl vždy po láněch dvou, bez ohledu, zdali osada, v jejímž čele stál, byla velká či malinká, či vůbec bez sedláka;

2. že přes tuto ohromnou rozmanitost v jednotlivých osadách: ve větších, hospodářsky patrně celkových krajištích číselný poměr mezi župany a sedláky byl úžasně stabilní, = 1 : 3·38 až 3·94!

3. že místy župan úročil jen dobyt看em, místy vedle dobytka sice též obilím, ale nesterjně, totiž ozimem o polovic menším než jaří, kdežto sedlák zpravidla úročil poměrně menším úrokem dobytkovým, leč ozimem a jaří stejnoměrně; z toho vyplývá, že župan i tenkrát ještě byl více dobytkařem než sedlák.

Z toho všeho konstruuji staroslovanskou společnost dolnoštýrskou takto:

a) *Šlechta pastýřská*, do genealogií a parentel rozvětvená, představující pokrevnost skutečné neb i jen fingované. Ježto pak jednotlivý člen *župan* slul, jest pravděpodobno, že *župou* původně rozuměno *toto* pokrevnost t. j. šlechta pastýřská jednoho revíru pastevného jakožto celek, a v druhé řadě pastevný revír sám — aneb naopak!

b) *Lid selský*. Zchudli-li župan, ztrativ dobytek, pak nezbytím sáhl k motyce neb rádlu, přestal býti nejen podílníkem na revíru *pastevném*, tudíž na župě, nýbrž i vystoupil ze svazku pokrevenského; přestal být šlechticem i stal se poplatným za mír, poskytnutý jeho osevu; poplatným nikoli županu jednotlivci, nýbrž župě celé, ježto župa to byla a ne jednotlivý župan, od níž mu popřáno dočasné jitro si žďáříti.

Postupným chudnutím jednotlivých županů neb i celých skupin přibývalo stále sedláků poplatných, přibývalo tím i půdy žďárené, tudíž i úroku z toho župě placeného. Stejně menšil se počet županů, neb snad přesněji řečeno, rostl číselný nepoměr mezi županstvem a sedlácem, připadala tudíž na jednotlivého župana kvota z úroku stále větší. A čím výše župan stál v genealogii svého pokrevnosti a čím méně bratří měl, s nimiž se mu bylo dělit o kvotu, která by byla na otce připadla, tím větší bylo jeho revenue, tím větší převahy nabýval nad pokrevenci z parentel nižších a z rodin s členstvem četnějším.

Mimo vrstvu župansko-pastýřskou a vrstvu selskou třetí *vrstvy* v národě nebylo a býti ani nemohlo, zejména ne šlechty *zemědělské*; tato mohla vzniknouti teprv dávno po pevném, trvalém osídlení národa celého.

Takové poměry zastali po mém soudě v Dolním Štýrsku dobyvatelé němečtí a hleděli ovšem využitkovati je především pro sebe tím, že uložili přesné úroky županu i sedlákovi za pozemek určité vymezený a co možno nejmenší; všechnu ostatní, nezúročenou půdu zabrali pro sebe. To všechno mohlo se státi jenom na základě dosti přesného katastrování, podle okamžitého počtu hlav, leč pro futuro aeterno tak, aby župan u výměru pozemku počítán byl za sedláky dva.

Župané, dříve páni, stali se úročnými; ještě více sedláci, jichž závazky vůči županům však neprestaly, ježto by se byl jinak župan vůči fisku stal insolventním, a celý hospodářský system žďárový, nezbytný, který dosud živil jitem sedláka a ladem župana, by se byl stal nemožným.

Podmanitel stanovil úrok pozemkový podle plošných jednic berních, jednice zvláštní pro župany a tolikéž pro sedláky; nová organizace měla se tudíž provésti do staré sice formy společenské a hospodářské, ale podle dvou různých jednic berních.

Věc provedena asi takto :

Zprvu rozdělen dav selský velkého území mezi jednotlivá pokrevnosti šlechtická, župy, dle poměru podle počtu hlav, takže připadlo na župana ideální kvotou — jak se zdá — 3·64 sedláka. Nato vykázáno

župě a sedlácům k župě této přiřčenému tolik půdy, co stačilo, aby dostal župan po dvou lánech a sedlák po jednom.

Pak zpravidla nastala subrepartice sedláků mezi jednotlivé župy uvnitř jedné každé župy, leč tu ne již pro capite, jak různost v počtu osedlých v jednotlivých osadách svědčí. A přec musilo zde býti jakés měřítko a princip jakýs, neb bez příčiny nebylo, že na př. in fcephonatu Livtoldi tři župané dostali po 6, dva po 5, sedm po 4, pět po 3, osm po 2 sedlácích a jeden župan dokonce jen sedláka jediného.

Tento nepoměr dovedu si vyložiti jen tak, že německý dobyvatel nic neměnil na poměru *v závislosti* sedláců k šlechtě pastýřské; poměr ten, jak již shora pověděno, představuju si ne od osoby k osobě, nýbrž od skupiny k skupině: úrok selský nespál se bezprostředně do spížírny županovy, nýbrž prostředkem rodokmenu podle stupně parentely, secundum dignationem. Když však dobyvatel část půdy zabral pro sebe, bylo pro župana na revíru takto zúženém rázem veta po mcžnosti, dále žiti životem pastýřským: župa tím přinucena, společný majetek (zúžený revír + úrok selský) likvidovati, realně rozdělit, a to měřítkem jediné možným, secundum dignationem, podle stupně parentel, přihlížejíc bedlivě k diktátu dobyvatelovu: pro capite praesentium sedlákovi po lánu, županovi po dvou.

Takto proveden složitý úkol, realně rozdělit dav selský mezi jednotlivé župy secundum dignationem, a to na territoriu pro numero cultorum v lány rozměřeném a zdaněném. Tím částečně petrifikovány prastaré poměry společenské, které by se byly jinak vyžily k nepoznání, tak jak se stalo u Slovanů, jhu cizímu nepodlehších.

Ale i za nových poměrů, jež v Dolním Štýrsku takto nastaly, ze župana čirý zemědělec dávno ještě se nestal, ba nebyl jím ještě ani za dob Přemysla II. To, čím a jak úročil podle Rationaria, ukazuje jej jako pastýře, místy aspoň převahou pastýře. Županovi, jemuž přiřčení sedláci tři neb jich více, nebylo místy ještě třeba polní práce rukou vlastní: dvojité jitro jeho mu vyžďáříli jeho sedláci, a i z pastvy měl podíl lví, moha aspoň dvakráte tolik dobytka hnáti na lado než sedlák.

Všimněme si ještě správy politické na panství Lašeckém: Rozděleno bylo ve 4 »provinciae«, »fcephonatus«. I jest tu velmi nápadno, že provincie ty nejsou jmenovány jménem místa hlavního, aniž jménem osady, v níž fcepho bydlí, nýbrž podle *osoby* fcephona, jménem *jeho*: ex regimine fcephonis Gyrrredei, fcephonis Livtoldi, fcephonis Zashirz, in officio fcephonis Jurizla.

Hodnost fcephonova nebyla tudíž ani dědična, aniž vázána na určité místo služebné, na určitou usedlost deputátní.

Ze čtyř byli tři jistě Slované a čtvrtý snad.

Sídlem fcephonovým nebyla osada hlavní neb z největších, nýbrž některá z vescí, a právě tam, kde sídlil fcepho, župana nebylo, bylť fcepho zároveň županem místním.

To jsou všechno věci v právní historii německé — neslýchané. Schepho v čele úřadu a okresu!

V listinách současných užíváno místo terminu *schepho* tu *Schaffer*, tam *Urteiler*, *sententiarius*. Schaffer jest úředník hospodářský, urteiler soudní. Schepho byl obé, a zdá se, že následkem toho původní jeho titul »schaffer« zetyologisován v »schepho«.

K hodnosti schephona přicházel některý ze županů provincie *ad personam*; kdož ví, zdali byl vrchností jmenován, či na základě jakés posloupnosti (seniorát?), či volen župany.

Celé toto zřízení schephonatu jistě není německé, jest tudíž snad původu slovanského; pak by bylo slovo »schepho« as překlad více méně případný terminu slovanského pro někdejší nejvyšší důstojnost hospodářsko-administrativní (vladyka?) v župě, v reviru pastevním, a hranice schephonatu, s enklavami, zabranými dobyvatelem, se as kryly s někdejšími hranicemi župními.

Tak si představuju staroslovanské zřízení společenské v Dolním Štýrsku.

Speciálně slovanského není na něm nic; jest všelidské, všudy tam, kde obyvatelstvo bylo z kočovnictví do zemědělství na přechodu.

I v Čechách bylo tomu jednou tak, a z toho stavu po mém soudě dlužno vysvětlovati všechny poměry pozdější.

* * *

Zemědělství počíná jaří rychle zrající, a ne ozímem.

Nejlepší způsob zemědělský pro okamžik jest jitření žďarem.

Žďáření jest v lesích na horských svazích velice snadné, v travnatých údolích zemědělci primitivnímu velice nesnadné, ba někde i nemožné; drnu pálit nelze, rádo se v něm zláme, sveřep obilí zdusí.

V údolí jednou sucho, po druhé povodeň osev ničí; ale mezi lesy půda na svazích za sucha vlhkost spíše drží a povodním tak nepodléhá.

To vše pravila příroda, v tomto případě jak pastýři-pánovi, tak zemědělci-chlapu stejně na prospěch, ježto nejlepší píci poskytuje údolí, primitivnímu zemědělci nehostinné, a úbytkem lesa, žďářením, přibývá pastvin.

Chlap smí jen tam síti, kde mu dovolí župa.

Župa není vlastnictvím jednotlivcovým, nýbrž celého kmene županů, jest jejich revírem pastevním, kterým probíhá v určitém turnu chlapský žďár. Pravidelný, nerušený průběh žďáru župou jest pro chlapy otázkou životní, pro župany zdrojem výhod a příjmů. I jest třeba tu někoho, jenž turnus řídí a nad rovnováhou zájmů bdí, to jest pohlavár županů; *vladyka* byl snad jeho titul, arci s významem od pozdějšího naprosto rozdílným. Vladyka bděl ovšem v prvé řadě nad zájmy županstva; nad zájmy chlapstva jen potud, pokud bylo i županstvu na prospěch.

Županstvo mělo zájmy své, chlapstvo také své; pokud zájmy chlapstva zájmů županských se netýkaly, byly županům lhostejny, a

v tom omezení ponecháno chlapstvo samo sobě; ve věcech mezi oběma nesporných stálo chlapstvo župní jako celek neb celkové s určitou autonomií: společně bylo žďáreno ohněm, jitřeno motykou, obůřeno plotem. To vše řídil přední z *chlapstva* — zvaný asi *kmet*, — jenž pak dělil jitro v padělky mezi jednotlivé chlapy, po sklizni dávky obilní sbíral a župě odváděl, které vůbec odpovídal za *obec* chlapskou. V autonomii obce chlapské vznikla též obecná *poruka*; krádež neb zabití župana spáchané chlapem, nemělo-li vésti k násilnému svépomocnému vymáhání náhrady na třeba nevinných, jinak než porukou ani nemohlo být rovnáno, i dlužno poruku chlapskou pokládati za poměrně nejlepší modus vivendi mezi oběma vrstvami: župany-pány a sedláky-chlapy.

Soudě podle nejstaršího a právě na půdě komendacací obecného názvu pro jednici majetkovou a zároveň hospodářskou, t. j. *země*, mám za to, že chlapský žďár *země* slul. K *tomuto* pojmu druží se pak, jak za to mám, pojem *zeman*, t. j. — původně — každý příslušník obce chlapské.

Měli bychom tedy dvě vrstvy: šlechtu pastýřskou, *župany*, a *ne-svobodné* zemědělce, chlapy, kteří sami sebe nazývali *zeman*; župané jim snad, jako u Glomačů, říkali smřdi.

Zemanů množním přirozeným a přírůstkem zchudlých županů přibývalo tak, že žďáření propadal rok za rokem větší kus divočiny; čas, po který ponecháván žďár ladem, tedy: turnus hospodářský, stále se krátil; došlo k devastaci lesů, kterých nepopřáno dorůstí. I touženo po novinách, jitrech dalších, v údolích, kde následkem devastace lesů ubývalo mokra, pro osev škodného, a k tomu plížila se nezbytnost, týž žďár osévati po více než po rok jeden. Plížívá tato nezbytnost velmi citelně ohrožovala zájmy šlechty pastýřské: kde měla vzítí za píci z údolí náhradu a jak mohla oželeti tučnou pastvu na žďáru hned po sklizni prvé? Vždyť jest známo, jak tvrdošijně nomád nutí zemědělce, by rok za rokem táhl dále! A podnes děje se u všech národů pastvecko-zemědělských, co Caesar praví o Germanech: »... Neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios; sed magistratus ac principes in annos singulos gentibus cognationibusque hominum qui una coierunt quantum et quo loco visum est agri attribuunt atque anno post alio transire cogunt...« B. G. VI. 22. »... Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet...« B. G. IV. 1.

Kde v takovém konfliktu mezi nezbytnostmi životními zasáhne at na straně pastýřské šlechty, at na straně chlapův okamžitá krajní nouze, tam přihlásí se k slovu násilí, a tu jedná se pro šlechtu vždy o bytí či nebytí, tedy chlap vítěz župana neživí!

I stala se kdesi v severozápadě Čech událost přepamatná, že v starosti o chléb zemané-chlapi svým županům se vzepřeli, zvítězvoše je vyhladili neb vypudili a selský stát zřídili.

Důkazem toho nezvratným jest selský původ české dynastie. Tento původ jest skutečný, nevymyšlený; vímeť, že dynastiím býval připisován původ co možno vzácný, ba i od bohů; ale že by kdy byl falešně při-

pisován dynastií původ tak nízký, od oráče, stavu u všech barbarských národů opovrhlivého, toho není příkladu, to jest a priori nemožné. Ovšem my, s velkou částí sami děti oráčů, my, kteří v čítankách učili se ctít císaře Josefa II. hlavně za to, že čest vzdal práci oráčské, my, samá romantika, nemáme ani smyslu pro to, nám schází prostě schopnost k pochopení, co to v pravěku znamenalo: *chlapský* původ dynastie, nám se zdá idylla Libuše-Přemysl zrovna tak přirozenou jako kariéra Plumkettova v »Martě«.

Dokud jediný šlechtic v zemi třímal meč, *chlap* králem stát se nemohl!

Ovšem že naši staří kronikáři podstatu věci dávno již neznali, ta již za jich dob zatemněna byla úsilnou snahou, skvrnu nízkého původu s čela královského, když to nešlo vyhladiti, aspoň vyzdobiti. Když již jednou praotec byl chlap, tož aspoň pramáti musila být královna. Staříčský kanovník Kosmas praví, že Přemysl kázal, části selského svého oděvu uchovati pro všechnu budoucnost, »*ut nostri posteri sciant, unde sint orti,*« což Pulkava již hlouběji ve smyslu ušlechtilé pokory křesťanské vykládá: »aby král měl pamět, že jest z *chudoby* posel a tak nepýchal.« Takové pokore králové čeští rozuměti nechtěli, to jest zcela přirozeno, i vyhlazovali postupem a konečně vyhladili všechny reminiscence původu chlapského zejména z korunovačního obřadu, i dlužno míti za to, že to, co z něho líčí Pulkava, jest pouhým zbytkem, symbolem symbolu z korunovačního obřadu původního.

Pulkava vypráví: »Byl jest také vzal s sobú Přemysl své škarpály a mošnu z lýk udělanú . . . A též věci i dnes pilně chovají na Vyšehradě. A ten den před korunováním krále českého kanovníci u procesí přijímající krále, škarpály jemu ukazují a mošnu na pléci vzdievají, aby měl pamět, že jest z *chudoby* posel a tak nepýchal . . .«¹⁾

Na celém světě není národa, jenž by o tom zachovalý doklad měl, že po vítězné revoluci zemědělců proti šlechtě pastýřské jednoho ze *sedláků* na trůn dosadil a *selský stát* nejen založil, nýbrž i na nějakou dobu udržel: mimo národ český a národ korutanský.

I u Korutanců důkazem toho jest obřad nastolování knížete. A ku podivu! zde, kde již ode dávna zasedali na kamenný stolec knížecí dynastové němečtí velice urození, zachoval se ceremoniel ten, když ne v *neporušené* původnosti, tož přec tak svěže surový, že účel a tendence jeho leží na bíledni.

Obřad obšírně popisuje tak zvaná Rýmovaná kronika rakouská štyrského rytíře Otokara z počátku XIV. stol.,²⁾ německy psaná, — verš 19979 sqq — a poněkud jinak Johannes abbas Victoriensis ve svém Liber certarum historiarum, ukončeném r. 1342 II. cap. 7.³⁾

¹⁾ Fontes rerum Bohemicarum V. V Praze 1893 str. 214.

²⁾ Otokar's Österreichische Reimchronik hg. v. Seemüller. Hannover 1890 v Monumenta Germaniae historica. 4^o. Deutsche Chroniken V. sv.

³⁾ Fontes rerum Germanicarum hg. v. Böhmér I. Stuttgart 1843; v překladě německém v »Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit.« XIV. Jht. 8. Bd. Leipzig 1888.

Opat Jan Vetrinský vypráví: . . . Na úpatí korutanských hor . . . leží kámen; na něj posadí *selského* svobodníka (*rusticus libertus*), v jehož rodě jest tento úřad dědičen; v jedné ruce drží (což je zřejmý omyl; ne on, nýbrž *kníže*) strakatého býka a ve druhé takovéhož koně; oděn v selský šat, klobouk i střevíce, sedí nepohnut. Objeví se kníže s korouhví zemskou, obklíčen pány a rytíři (*nobilibus et militibus*); sejmou s něho drahocenný háv, a kdosi, jenž má úřad tento dědičně, stranou jej oděje pláštěm, kloboukem, košilí z šedé vlny a střevíci s řemením, *zrovna tak jak sedlák onen oděn jest*. Takto s holí (*baculus*) opět kníže předstoupí. Hrabě gorický, ježto paladinem země jest, s dvanácti proporečky po bok knížeti přistoupí.¹⁾ . . . Tu sedlák, jenž na kameni sedí, řecí *slověnskou* zvolá: Kdo jest to, jenž kráčí sem, takto si vyšlapuje? I odpovědí spolusedící: To kníže země jest. Na to onen: *Zdaliž spravedlivý soudce jest*, blaho země hledající, původu *svobodného*, aby hoden byl (důstojenství toho)? *Zdaliž křesťanské víry vyznavač jest a ochránce?* Zvolají všichni: Jest a bude. Na to onen: *Nuž jakým právem, tážu se, s této stolice mne sehnat smí?* Odpovědí všichni: *Za šedesát denárů, za strakatá tato zvířata a za háv, kterým kníže oděn byl; učiní dům tvů svobodný a daně prostý. A sedlák, udeřiv lehce knížete v tvář (levi alapa data), dobrým soudcem mu býti káže* (jubet) a povstana knížeti místo přepouští a zvířata ona s sebou běře. Kníže, na kameni stoje, nahý meč v ruce drže, na všechny strany se obrací; mávaje ocelí, osvědčuje (tím), že spravedlivým soudcem všem chce býti.

A jak se praví, k obřadu tomu (též i toto) náleží: Kníže z *klobouku selského* vody čerstvé doušek vypije . . . *A slověnskou řečí*, které při proslouení tom užívá, *před tváří císařovou proti každému, jenž by na*

¹⁾ Poněkud jinak a obšírněji líčí scenu kronikář Otokar: . . . Když se korutanský stolec uprázdnil, tomu, jemuž jej Říše v léno dá, jest přijíti na poie Gosposvetské, které jest velmi veliké. Tam leží kámen, v němž vytesáno křeslo. Na blízku usedlý jest rod jeden selský, který starým právem nadán jest, aby ten, jehož označí, že jest z nich nejstarší, tu dobu na stolec ten kamenný se posadil s předsevzetím, že s něho neustoupí. Všichni páni zemští dostaví se ke knížeti, a po ranní mši takto kníže se oděje: Na nohy obleče nohavice z šedého sukna a červené »bundschooche«, které mu řemeny ruče k nohám připevní. Z téhož sukna kabát obleče, otevřený z předu i zadu, bez límce a se čtyřmi pouze cípy, který jen málo přes kolena sáhá. Přes něj přehodí jednoduchý, šedý plášť bez třepení. Na hlavu posadí šišatý klobouk šedé barvy se čtyřmi štítky malovanými a se šňůrou o jediném konci. Jednou rukou vedí strakatého býka, druhou vedí koně tahouna (feldpferd) černobílého. A když takto jest vystrojen, přistoupí mu za průvodce ke každé straně páni dva urození a moudří i předvedou jej před sedláka na stolci sedícího. Tento má nohu přes druhou skřížiti a vendskou řečí mluví. Podle jiných ještě zpráv (J. Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer I. Göttingen 1828 str. 253) přehodí knížeti přes selský kabát kabelu loveckou a v této kabele jest chléb, sýr, náradí hospodářské. — Že český obřad byl korutanskému původně as velice podobný, toho svědectvím jsou další ještě reminiscence v Kosmově líčení scény stadické: Přemysl oře dvěma voly strakatými; v kabele má chléb a sýr.

něho žaloval, a nikoli řeči jinou bude povinen odpovídati . . . Stejně se to má se *zhářem* (*incendarius*), který, jak se praví, zvláště k tomu po právu jest dosazen, »*incensis aliquibus focis*« oslavovati knížete; což však — domnívá se opat Jan — z nějakého zvráceného obyčeje vzniklo, a nikoli po právu! . . . 1)

Od hory kráčí kníže k chrámu gosposvetskému, při němž kdysi biskupské důstojenství bývalo . . . *Zde biskup . . . knížete . . . dosud šatem selským odděného požehná.* Nato, když obřad ukončen, šat podle opatření komorníkova chudým budiž rozdán. Jiným pak šatem vykrášlen, kníže k hostině se odebere . . .

Tolik opat Jan Vetrinjský.

Pozorujme: *Sedlák* na stolci knížecím sedící značí, že stolec náleží *sedláku*. Repraesentant sedláctva se ho od případu k případu zřiká prodejem, vždy jen ad personam toho, jenž má býti nastolen. 2)

Urozenec jakožto urozenec knížetem stát se nemůže, i dlužno především učiniti jej chlapem, tak jej difamovati a pokořiti, aby s ním nikdo, jenž třímá se ctí meč, jako rovný s rovným ani mluvit nemohl.

Knížete odějí v šat nejsprostší a meč jeho, bez něhož rytíř veřejně se neukáže, mu odepnouce, dají mu do ruky baculum, hůl či klacek. Kdo takto veřejně jest ponížen, šlechticem vlastně být přestal, šlechticem se stát již nemůže, zejména když pak sedlák, na stolci zpuště s nohama skříženými sedící, jej ve tvář udeří!

Obřad sám jest ještě jako pouhý obřad surový strašlivě, a prvému urození, na němž byl vykonán, bylo as divně u srdce. —

Co bylo později pouhým obřadem, na jehož zachování záleželo snad již jen církvi, jakožto pěstitelce pokory křesťanské, to mělo dříve význam velice reálný, drsně reálný!

Když sedláci jednoho ze svého středu učinili králem, jistě po něm chtěli především, by to jim v plné míře hájil a zachovával, po čem se nesla vzpoura jich proti županům: aby totiž mohli chléb dobývat tak, jak dobývali jich předkové, čili jinými slovy: *chtěli nezkrácené a zaručené právo jiterné* (Roderecht). Co vítěznou revolucí uhájili, to chtěli mítí pro všechny časy pojištěno. Aby pak ten, jehož učinili králem, a každý jeho nástupce vždy této jejich potřeby byl pamětliv, div že mu

1) Vedle *incendiarie* byli při nastolování ještě jimi funkcionáři dědiční. Pokud kníže na stolci, instalován jsa, seděl a léna udílel: Gradenečtí od starodávna právo měli, tolik pro sebe sena posíci, co stačili, leda že to bylo od nich vykoupeno. Rauberové měli svobodu loupiti a Portendorfstí (po jich vyměření Mordaxtové) páliťi po zemi (*incendarius* opata Jana?), kde jen chtěli, pokud se kdo jim nevykoupil (Grimm, *Rechtsalterthümer* I. str. 254), jinými slovy: *pokud kníže na stolci, instalován jsa, seděl a léna udílel, byla dovolena, ba obřadem sankcionována — anarchie, a to jest na celé věci nejzajímavější. Po mém soudě má tím symbolicky býti vyjádřeno a při každém dalším nastolování opakováno, že selský kníže jest synem a dědicem vítězné revoluce.*

2) *Krek*, Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. 2. Aufl. Graz, 1887, str. 604.

slovo »chlap« nevypálili na čelo! Tak surovým obřadem jej ponížili, jen aby ani nevzešla myšlenka na nějaké jim nebezpečné konnubium s dynastií kteroukoli; by nebylo na světě osoby podle tehdejších pojmů jen poněkud čestné, která by mu jen ruky podala!

Takto vůči cizině znectěn a izolován, měl býti jedině a výhradně soudcem, soudcem spravedlivým lidu, do té doby nesnesitelně hněteného. A měl as práce dosti prvý i druhý i třetí a mnohý další sedlák-kníže, než nastal v éře selské jakýs řád.

Leží v povaze lidské, že člověk cítí jen bolest svou, okovy svoje; a tak i všeobecná volnost, jež zasvitla po zániku županstva, neměla trvání; nastala bouřlivá, neúměrná okkupace půdy, pánů prosté, a zezpod lidu svobodného vznikal ponenáhlu nesvobodný podrost.

Hospodářský turnus, jež dříve řídil ve prospěch šlechty náčelník župní, měl nyní řídit ve prospěch zemanstva, t. j. sedláctva, kníže neb jménem jeho někdo jiný. I jest pravděpodobno, že též k této funkci — pro prvou dobu — hodí se i slova Caesarova o Germanech, shora uvedená, leč s tím omezením, že *gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt*, nepřiměřovány žďary *quantum et quo loco visum est* skrze *magistratus ac principes*, ježto principů-županů již tu nebylo.

Jako všechno, co se týkalo života veřejného, tak i toto přisuzování a subrepartování mezi jednotlivé *cognationes* dalo se jistě slavnostním obřadem, jehož vrcholem as bylo zažehnutí jitra. Takové funkce rády stávají se dědičnými.

Kde v Slovanstvu vztýčen prvý prapor vítězného chlapstva, zůstane as povždy hádankou; nemuselo to býti ani v Čechách ani v Korutanech; vlna vzpoury valila se z neznámého střediska na všechny strany dále vpřed, tu vše srážejíc, tam sama jsouc odrážena, takže státečky selské byly mezi županskými promíšeny. Leží v povaze věci, že mezi státečky obou kategorií byl stálý rozstrk; ne že by státové selští hledali výboj, nýbrž že ve druhých panstvích županů již pouhým sousedstvím sedláctva svobodného bylo ohrožováno. I můžeme si mysliti, že proti novotvaru povstávaly celé koalice států županských.

Ale též naopak — a tomu svědčí potomní stav věci — v mnohých krajinách župané mohli jen tím uhájiti panství své, že se poddali ovšem ne selskému státu sousednímu, nýbrž *osobě* knížete selského, — nouze železo láme — čímž nastala personální unie prazvláštní: Jeden a týž kníže vládl pak v jedné krajině po demokraticku selskému lidu svobodnému, zemanstvu, v druhé pak krajině po aristokraticku šlechtě pastýřské, která i na dále panovala nevolnému chlapstvu.

Tak bylo v Korutanech, tak bylo i v Čechách.

Dosud představovali si historikové čeští, že župané a zemané byli dvě vrstvy nad sebou. Představme si naproti tomu, že byly vrstvy tyto ne nad sebou, nýbrž — aspoň původně! — podle sebe, teritoriálně a v souvislosti od sebe odděleny. Jakmile to si představíme, temný pravek národa českého vystoupí v celé své prajednoduchoucké plastičnosti.

Prvým následkem takové ligatury bylo sesílení moci knížecí, a to v rodě již jen jednom; dříve zajisté důstojenství knížecí nebylo dědično, byloť v zájmu uvolněného sedláctva, aby kníže dědičným nebyl; i dlužno mítí za to, že jeden z *kmetů selských*, ovšem jen z kmetů oněch žup, které se účastnily oné revoluce, býval knížetem voleným. Po ligatuře sedláctvo ovšem si již nemohlo troufati, zvoliti si knížetem někoho z rodu jiného, nežli byl kníže předešlý.

Soudě pak z nedůvěry, s kterou zvítězivší sedláctvo do budoucnosti pohlíželo a z obezřetnosti stejně rafinované jako naivní v obřadech instalačních, nebyla ani soudní moc knížete neobmezena. Prímého důkazu o tom není ovšem po ruce, ale stačí snad na důkaz nepřímý, že přisedící pozdějšího *nejvyššího soudu* zemského sluli *kmeti*. Již jméno *kmet* zemský samo o sobě ukazuje, že původně ten, kdo je nosil, chlapského byl původu, a že soud ten nevznikl v teritoriích županských, v pozdějším stavu panském, nýbrž v teritoriu zemanském, v státě selském. Že rodové, z nichž kmeti zemští byli bráni, náleželi v dobách historických k stavu panskému, a nikoli zemanskému, o *původu* instituce nerozhoduje nic.

Kmet značí 1. selského hospodáře, chlapa, 2. přisedícího nejvyššího soudu zemského; rozdíl mezi oběma významy jest ohromný, a lze jej pouze tím překlenouti, že soud zemský osazován byl původně přisedícími z hospodářů selských a byl určen původně jen pro teritorium zemanské, stát selský. Jest pak zjev tento vedle chlapského původu dynastie spoludůkazem, že v Čechách skutečně povstal vzpourou chlapů proti županům selský stát, kol něhož se říše Česká vyhranila.¹⁾

Když kníže selský stal se zároveň i knížetem županským, měl na jednou v ruce karty dvě, i mohl přebjíti a přebíjel jednu druhou podle okamžité potřeby, podle záliby, podle zvůle a jakkoli jinak. Dva elementy, tak protichůdné jako voda a oheň, sbíhaly se v hrsti jeho, prvním druhý hasil, druhým prvý vysoušel, a bylo oběma nevolno.

Župané krajišť županských jako *vrstva* národa vytopeni byli v proudech vlastní krve, které třísni prvě listy psané české historie. Chlapům jejich však neulevil kníže selský, nedopřál jim toho, čeho dosáhli pro sebe a soudruhy v zápase vítězném s župany vlastní jeho chlapští předkové; naopak, on jim ještě přitížil do nesnesitelná, oloupiv je o největší část půdy rodné!

Stalo se to asi takto:

Pod žezlem v personální unii zemansko-županského knížete platna byla práva dvoje:

¹⁾ Třetím dokladem vítězné revoluce selské jest, že není v Čechách známo, aby pán půdy právo měl spásat selský příloh, úhor, stádem svým, ono hrozné právo kdysi jistě županské, které ještě i v poněmčilém Slezsku Dolním jakožto Schaftrift uvádělo sedláka v bídu a zamezovalo veškeren pokrok zemědělský.

Ctvrtý doklad: že slovo *smrzdъ* jakožto terminus technicus v Čechách nepřichází, pomíjím, nechtě mítí oplétání s filology.

1. V župách *zemanských*, to jest *selských*: *právo* tu nevázané, tam regulované *okkupace půdy* selským lidem svobodným podle řádu žďárového. Ježto zde již nebylo pánů pastýrských, a ježto i půda tu chvíli nezdělaná lákala, by z ní bylo těženo, nastala možnost sedlákovi, mítí *také* dobytek svůj. Pěstování obilí a *chov* dobytka soustředěny tím bezprostředně v rukou svéprávných jedněch, ohromný to pokrok národohospodářský vůči dřívějšíku, kdy těžba pastvou a těžba zrnem odštěďovány byly v rukou dvojích, úhlavně protivných; teď však půda náležitě vytrfbená nemusela spadati do společné pastvy zpět, a když v plodnosti ochabovala, pohnojením mohla býti osvěžena.

2. V župách županských právo županů, podle vlastního prospěchu — obyčejem více méně omezeného — vykazovati nesvobodnému chlapstvu na obilný úrok půdu rovněž podle řádu žďárového, které se však župané ihned zase zmocňovali, když jí třeba bylo stádům jejich, a to bylo v *nejprimitivnějším stadiu* rozvoje ihned po sklizni prvě, jako u Germanů Caesarových. V župách hospodářsky vyspělejších žďar trval ovšem déle roku jednoho. —

Když župané té oně župy pro nějaké to crimen uražení chlapského veličenstva jeden po druhém položili hlavu na špalek neb podlehli vrahům úkladným — zde již stojíme na půdě psané historie! — stal se selský onen kníže dědicem jich práv i zvůle; nic mu — mimo pochopení — nevadilo dáti chlapům jejich — svobodu? Ne, o tu jim nebylo co státi!, ale *právo jiterné, zájmy pastýrskými neztenčované!*

Toho selský kníže neučinil, »*deiectis inde hominibus*« zní to po listinách. Leč nezapomínejme! Ten, kdo tak jednal, o původu své moci nevěděl ani tolik, co víme dnes my. My dnes říkáme »kníže« jako kolektivum, zapomínajíce, že se tím prohřešujeme na pravdě, ježto čehos podobného v *historii* nebylo; tam byl jen *ten*, *onen* kníže, článek jeden, jediný, z řetězu teprv nám dnešním patrného!

My dnešní posuzujeme, posuzujeme celý proud, leč jednotlivce z něho, chceme-li býti k němu spravedliví, nechme stranou, dokud jsme nevyšetřili svědomitě a podstatně jeho prostředí a — jeho předchůdce!

V donačních listinách prvých století historických jeví se, jak známo, tak rozmanitý, protichůdně pestrý poměr mezi zeměpánem a lidem rolnickým, že si z toho historik nic vybrat nemohl, co by mu historik druhý prostě nevyvrátil údajem jiným, rovněž pověřeným. Podle osobní neb jiné nálady jeden historik viděl všechno bíle, druhý všechno černě, a oba na plocho.

Což nebylo řádu v zemi České?

Ovšem že nebylo, ježto téměř každá župa měla původně řád svůj zvláštní, jen svůj, který byl reflexem rozvojového stupně hospodářského, na němž se župa právě nalézala.

Kde byli župané vrstvou ještě čtenou, samodělnou, tam byl chlap bytostí velice ubohou, jenž sotva stačil žďářit, neb ihned po sklizni prvě bylo mu hýbati se dále a jitro postoupiti stádům panstva.

Kde však počet županů byl malý, buď že druzí padli v boji, neb morem dobytka či plenem neb jinak schudli a sami chlapy se stali, tam župan jednotlivce zbohatl, sám stal se něčím více, nežli byl dřív, pouhý pastvec, sám od druhých se osamostatnil, a chlap měl živobytí méně ohrožované, ba snad i dlouhým zvykem více méně zajištěné.

Mezi oběma těmito krajnostmi jest celá stupnice odstínů; v prvé vzdychá chlapstvo pod nahajkou vlka nomáda, v druhé poddáno jest grandseigneuru, *pánu*, vrchnosti.

Leč obě tyto krajnosti jedno mají společno: Půda totiž, veškerá půda jest vlastnictvím županským, jenže tam neomezeným, tu více méně omezeným. Tam chlap práva ani na užívání půdy, na žďár vlastně ani nemá, toto se mu pouze propůjčuje, a jen proto, že to županstvu přináší užitek mnohonásobný jednak obilním úrokem, jednak přimnožováním pastvy. Zde však dlouhým zvykem chlap vydržel si obyčejové právo jiterné, které mu jaksi zaručovala vyvýšenost a stabilita grandseigneurova; tu mezi chlapa a pána sunul se úředník, povstal chlapovi obyčejový hospodářský řád povinností, a co nad ně bylo, to již počal počítovati chlap jako útisk, bezpráví.

V župách zemanských bylo tomu jinak; tam byl sedlák-zeman na jedné a téže hruď vrchností a chlapem zároveň, plným vlastníkem půdy své, leč pozorujme: ne bezprostředně jako jednotlivce na vymezeném kuse, nýbrž jako člen celého příbuzenstva, s nímž společně byl spoluvlastníkem celého újezdu, v němž probíhal žďár. Zemanstvu tedy náleželo vše, i lesy i luka i pastviny, tedy vše, co náleželo i u Germánů společnosti, kterou učenci němečtí chybně zovou markgenossenschaft; v tom žádného nacionálního rozdílu nebylo.

Řád zemanský ve své demokratické původnosti byl neudržitelný, ježto byl kombinován se zemědělstvím žďárovým, tedy příliš extensivním; kde v jeho oblasti nastala možnost a výhodnost zemědělství intensivnějšího, obůrového, zejména hnojením, tam kus půdy, který včera jen tak živil rodinu, dnes byl již statkem velikým, na jehož obsluhu ruka zemanova nestačila; ježto však čas domainy, ve vlastní režii spravované, ještě nepřišel, vznikl i v oblasti zemanské zvláštní podrost chlapský, *snad* ještě upoutanější, nežli bylo chlapstvo v župách županských.

Ba i v samých řadách zemanských nestejný přechod do zemědělstva intensivnějšího, ze žďáření do polaření, způsobil rozdíly společenské. Žďáření vyžaduje totiž více společné práce, drží tudíž širší rodinu pohromadě, kdežto polaření osamostatňuje jednotlivce k živobytí na vlastní vrub. Od dědiny, hereditas, odlišuje se pak vlastnictví osobní, »země« v užším smyslu, a »dědic« stává se něčím jiným, menším, než »zeman«.

Když celá země Česká ponenáhlu dostala se jakožto konglomerát zemiček průřezného ústrojí sociálního i agrárního pod zeměpána jediného, nebylo to zemanstvo, nebyla to demokracie, která dávala celku ráz neb jen i tendenci, ježto největší část obyvatelstva žila z půdy, která byla

vlastnictvím županským a která, kde županstvo knížetem bylo vyhlazeno, stala se půdou knížecí.

Vlastnictví knížecí de facto nebylo neobmezené: Tam, kde od staletí chlapstvo živo jest a živo býti může, jen když smí more aviatico půdu kus po kuse, sebe extensivněji, obracet v dočasnou roli, tam jest odvěkým obyčejem vlastnictví knížecí omezeno velmi velice, tam dovoleno jest mluvit o chlapských právech *poživacích* velmi rozsáhlých.

Chlapské právo poživací obsahovalo 1. právo na požitky ze žďáru a 2. právo do nekonečné budoucnosti postupně na žďár další nový, jakmile žďár dřívější přestal z příčin jakýchkoli, ovšem známých a stále se opakujících, chlapu obživu poskytovat; chlapské toto právo bylo zděděné, i na půdě županské byli chlapi-dědici, jichž způsob zemědělský byl týž jako u dědiců-zemanů.

Chlap měl tudíž *právo* ne sice zvolné okkupace, ale právo *soustavného žďáření*, a kdo mu je bral, ten mu sáhal na život, neb jej nutil k životu způsobu jinému, než žďárovému, svízelnějšímu, druhdy na tu dobu nemožnému, nesnesitelnému.

Čtenář řekne, že zde opakuju, co jsem nahoře vykládal o době předzemanské; ano opakuju, ježto se věc sama opakovala, ovšem že s tím pro chlapstvo osudným rozdílem, že na místo županů přec jen vypuditelných nastoupil nevypuditelný kníže, jehož chlapský původ *těmto* chlapům věru v ničem neprospěl.

Proti chlapskému právu obyčejovému soustavného žďáření, kterým knížecí vlastnictví omezeno bylo na půdu nežďářenou neb zvolné žďářenou, postavil chlapský kníže český zvlášť svou a vlastnickým právem svým na půdu nežďářenou neb zvolné žďářenou omezoval, omezil, až zdušil chlapské právo soustavného žďáření vůbec a uvalil tím na široký dav národa pohromu ze všech, které jej stihly, nejhroznější.

Jak uměl chlapský kníže s chlapským právem, svatým právem zaáceti, o tom dává nám svědectví založení kláštera Sázavského:

Kníže Břetislav stvrdil donaci otce svého Oldřicha: . . . flumen . . . subterfluens a Milobuz usque ad speluncam . . . Zacolnica . . . cum pratis et silva circumiacente . . . Dein etiam hanc eandem donationem supervenientibus heredibus et eam suo iuri usurpativè vendicare molientibus, nolens paterna cessare statuta, semet opposuit, litem diremit et . . . omnem utilitatem in aqua et silva . . . redonavit, agros vero et prata ex utraque parte adiacentia . . . DC denariorum pretio redemit et abbati . . . reconsignavit . . .¹⁾

Kníže Oldřich nadal klášter půdou, na níž byla luka, lesy, role. Na vše toto měli právo Milobuzští »heredes«, dědici, tedy ze třídy ovšem nikoli bezprávě.

Lesy od rolí majetkově nebylo lze odloučiti, ježto lesem probíhal žďárový turnus, a kde loni bylo ještě jitro, pole, tam dnes již vyrůstal nový les.

¹⁾ Mnich Sázavský ve Fontes rerum Bohemicarum II. str. 244.

Milobuzští bránili se zoufale, tak zoufale, že je rýmovaný Život sv. Prokopa plichtí se samými čerty¹⁾, a sám kníže Břetislav musil se podrobti narovnání; »nolens paterna cessare statuta«, uznal, že otec jeho Milobuzské dědice oloupil; leč uznal právo Milobuzských jen na roli, t. j. na jitro právě zdělané, a což zajímavě, i na luka, a právo toto od nich vykoupil. Ale les usurpoval pro sebe, patrně se odvoláváje na vlastnické právo knížecí k půdě nežďářené neb zvolně žďářené.

Leč práva toho na Milobuzsku jistě neměl, a kde jinde je měl, tam nebylo jen tak neobmezené: i v župách županských — aspoň v mnohých — stály totiž věci jistě tak, že vlastně mluvíti možno o vlastnictví střídavém, ježto se chlapstvo podle obyčejového práva žďářového v užívání půdy střídalo se župany župními, později s jejich »dědicem«, knížetem, jehož právo vlastnické na kus půdy ihned ustoupilo na čas do pozadí, když na tento kus došlo žďářem. Kníže nemohl tudíž *bez porušení práva* darovati cizímu kus půdy z chlapského chotáru žďářového, ježto tím porušil, ba zničil dosavadní turnus hospodářský. —

Na druhém konci Čech stanoví půldruha sta let později, 1197, zakladatel kláštera Tepelského, Hroznata, »dei gratia de primatum Boemiae clariori stemmate descendens«: Milites mei, qui a me praedia *mea* tenent, ne aliquid contrarietatis deo et abbatiae... moliantur: qui aratrum habet, abbas Theplensis duas marcas ei persolvat, ut aratrum recipiat; qui vero integram villam tenet, V marcas ab abbate percipiat, et cui voluerit, serviat. De villis autem, quas in silvis tenuerunt, nichil solvat ecclesia.²⁾

Zde jest pánem půdy Hroznata, »predia mea« praví listina. »Villae« a »aratra«, za něž mají milites obdržeti odškodněnou, jsou patrně na půdě tehdy již na trvalo zdělané a nikoli žďářované; villae in silvis naproti tomu jsou dočasné klučenininy extensivního turnu žďářového na půdě lesní, která se tu jeví jako vlastnictví panské, žádnými *právy* poživacími osob jiných neobmezované a jen do zvláště k užívání popouštěné.

* * *

Kdo se starými mapami katastrými větších souvislých okrsků království Českého list po listu probíral a způsob sídlení vesnici po vesnici srovnával, brzy postřehl, že oblasti právě *kruhových* vesnic útvaru nejstaršího jsou nerozsáhlé a prostoupeny i obklopeny půdou panskou a osadami patrně původu pozdějšího. Dále znamenal, že právě *kruhové*

¹⁾ T'dy črtie velikým prchem,
proraziece skálu vrchem,
před svatým Prokopem běžiece,
své smutky sobě praviece:
Hoře na naše sedenie,
jižť našeho byla nenie!

Sebrachu sě všechna říšě
i milobuzská tovařišie,
pojemsě sě všěcka obec,
jidú v horu, jiejž dějí Lobec.
Prokop svatý po tom boji
viec tu osta na pokoji.

Legenda o sv. Prokopu: Památky staré literatury české. VIII. Hradecký rukopis, vydal A. Patera. V Praze 1881 str. 34—35.

²⁾ Erben, Regesta č. 431.

vesnice tyto jsou zpravidla malinké, a pokud nebyly iure emphyteotico, theutunico, v konové lány poměřeny a občinou, jak listiny svědčí, výslovně nadány, mají lesů a pastvin poskrovnu, neb jich nemají vůbec.

Láká to, domnívati se a priori, že vesnice tyto vznikly rozpadnutím se dvoru samotného (Einzelhof), prazádruhového v podzádruchy. Kdyby tomu bylo tak, dal by se tento dvůr samotný zase rekonstruovati graficky skládáním parcel těch oněch živností dnešních ve větší parcely oně živností, která v několik dnešních se postupem času rozpadla. Leč z četných pokusů Meitzenových i mých ani jeden se nepodařil, vsudy octli jsme se před čtyřmi neb více jednicemi, jichž na méně zredukovati nelze, jichž počet jest tudíž původní již z doby extensivního zemědělství žďářového. Na dobu tehdejší, na zemědělství extensivní, byla by však dnešní pluzina toho onoho okrouhla příliš nepatrná, kdyby měla obsahovati bývalý ohoz celý, v němž probíhal kdysi žďář; a ježto tenkrát okrouhlo nutně mělo půdy více, vysvítá z toho, že mu někdo to, co schází, vzal.

To byl kníže sám, který, ač sám původu chlapského, usurpoval sobě neb těm, kterým to povolil, *ponenáhlu* a *snad* po celých Čechách neobmezené právo vlastnické na půdu té chvíle nezdělanou i jal se brániti, aby jí nezdělávali občasně ti, kteří k tomu dříve měli právo nepokryté.

Není možno mysliti si, že by ještě ve století X. byla kdes v Čechách župa s tak surovou ústavou nomadskou, aby chlapstvo její nebylo mělo vydrženého již, obyčejového práva poživacího turnem žďářovým; není tudíž pravdě podobno, že kníže to pro celé as Čechy usurpované právo vlastnické odvozovati mohl generalisováním práva župy takové na celou říši; nám zdá se pravdě podobnějším, že si zde bral kníže příklad z *ciziny*.

Takový hromadný záběr půdy shledáváme na *porobeném* Polabsku, opakujeme: porobeném, po těžkých, krvavých válkách a po potlačení zoufalých vzpour domácího lidu slovanského.

Knížata čeští původu chlapského, stejně si počínající, řádili tudíž mezi těmi, z nichž sami pošli, jako v zemi nepřátelské, jako by v zemi jimi samými osobně a pro sebe samy vybojované.

Kde průkazně neměl neb si neosvojil kníže práva, chlapa prostě s půdy sehnati, tam zemi, kterou chlap měl právě pod rádem, jemu sice ponechal na trvalo, ale dále do lesa s pochodní vkročiti mu zabránil.

Kníže se tudíž s lidem selským o půdu, de facto a na trvalo, »rozdělil«¹⁾ a tímto násilným jednáním způsobil onen pověstný mezi

¹⁾ Jak hrozně se dotýkalo podílníků zlo tohoto mnohem menší, pouhé rozdělení společného chotáru žďářového s ponecháním žďářového práva o tom poučuje listina uherská z krajiny, kde ještě i u věku novém kvetlo hospodářství extensivní. Na listinu tuto laskavě mne upozornil pan *Tagány* Károly, vicearchivář při zemském archivu v Budapešti:

1277. Conventus monasterii Sti Egidii de Symigio... declaramus, quod Comcs Johannes filius Isyp (magnát de genere Bö) *ab una parte*; Zenke filius

bezmarkovým sídlením západoslovanským a markovým sídlením německým, rozdíl, jehož před tím nebylo, který tudíž nacionálním není.

Bed, Joanka filius Kyrev, Nycolaus filius Tyze, Benke filius Emerici, Petrus filius Pyntek, Nyged filius Marcus, castrenses de villa Mogorey una cum Antalo filio Wytalus de Maach, homine Gregorii Bani Comitis Symigiensis, personaliter *ex altera parte* coram nobis constituti;

idem Comes Johannes dixit, ut haberet terram cum terris castrensiū predictorum in dicta villa Mogorey *communem et sine divisione, et nunc vellet separare de eisdem* eo quod propter presentem Regni discensionem et guerram nollet cum ipsis castrensibus possidere seu tenere. Cuius comitis Johannis dicta prenominati castrenses uera esse communiter affirmauerunt, et ideo Comes Johannes et etiam castrenses . . . hominem nostrum . . . pro testimonio postulauerunt, in cuius presencia . . . ipse Comes Johannes terram suam separaret de castrensibus memoratis, et undique metis distingueret seu signaret. Nos autem . . . hominem nostrum misimus cum Comite Johanne ad omnia premissa exequenda, qui postmodum cum Comite Johanne (s jedné), memorato Antalo . . . et omnibus sociis suis supradictis castrensibus (s druhé strany) ad nos reuersus nobis dixit:

ut dum terram suam Comes Johannes separare de terris ipsorum castrensiū voluisset, iidem castrenses asseruerunt, se super sua propria terra non posse commorari, si ipse Comes Johannes suam terram separaret ab eisdem; et ibi dicti castrenses rogauerunt Comitem Johannem . . . ut ipsorum petitionibus *humilibus* se inclinaret; . . . ipse Comes Johannes *miseriordia motus*, ipsorum petitionem admisisset, ut dictam terram suam similiter sine diuisione possideret cum eisdem, prout actenus tenuit et possedit . . .

Monumenta Hungariae historica, I. 9: Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. IV. Pest, 1862 str. 94—95. — *Tagányi*, Geschichte der Feldgemeinschaft in Ungarn, v XV. svazku »Ungarische Revue«, 1895 str. 123. V epochální stati této (obširněji, s velkým citátovým aparátem po maďarsku v »M. Gazdaságtörténelmi Szemle«, Budapest, 1894) Tagányi chybuje v tom, že příčinu nerozdělenosti půdy hledá ne v technické potřebě zemědělské, nýbrž v *markgenossenschaftovém* feldgemeinschaftu podle juristické vidiny Hanssenovsko-Maurerovské. Jako u Germanů, tak ani u Maďarů nemůže býti řeči o *původním* jakémś *markgenossenschaftu*, t. j. společenstvu členů *stejnoprávných*. Zejména Maďaři, které právě Tagányi předvádí v uvedené stati před udivené zraky učeného světa jakožto národ ještě v 17. století ne veskrze osedlý, nejdéle as podrželi skupenství rodové, parentelové, které jen pomalu ustupovalo skupenství lánovému. Dokladů toho listinných najde se v diplomatářích uherkých jistě hojnost, jakož vůbec půda maďarská slibuje býti eldorádem historie agrární; já zde uvádím listinu jednu, na kterou jsem přišel namátkou:

1253. Michael, comes pincernarum . . . Regis . . . quod Keuth de villa Patona, iobbagio Buccariorum Dni Regis, placitavit cum *cognatis* suis ex eadem villa, Martino videlicet, Paulo, Sicho, Michaele et altero Michaele, referens, quod *terras, sylvas et foeneta*, quae *linea consanguineitatis* ipsum contingunt, indebite occupata detinerent.

E contra iobbagiones iam nominati, *licet in altera consanguineitatis eiusdem sint linea copulati*, terras tamen, sylvas et foeneta cum eodem Keuth ad *singulas mansiones pariter* (tedy do stejných lánů) diuisa habere se asseruerunt.

Nos vero auditis utriusque partis allegationibus, iobbagiones prenominati cum commetaneis suis et aliis testibus, prout eisdem iniunxeramus, honeste comprobare cum nequissent: universi iobbagiones Buccariorum Dni Regis . . . Albae congregati, per . . . curialem comitem Gregorium . . . per effectum

requisiti responderunt: Quod prefatus Keuth terras, sylvas et foeneta iuxta lineam consanguineitatis suae sibi assignata *iuxta morem ipsorum hactenus consuetum nullo modo posset vel deberet possidere*

Quorum verbis nos fidem adhibere nolentes, hominibus sex ex iobbagionibus eisdem et septimo predicto Keuth in monasterio S. Michaelis de Hantha praestare sacramentum cum iniunxissemus: V iobbagiones ad iuramentum deputati in die Sacramenti comparentes, sexto non comparente . . . praestiterunt.

Qua de re . . . terras, sylvas et foeneta, *quae hactenus . . . Keuth in linea consanguineitatis et iobbagiones* praenominati, Martinus videlicet, Paul, Sichus, Michael et alter Michael *possederunt*, ad singulas mansiones decrevimus *pariter* dividenda . . .

Codex diplomaticus Hungariae . . . opera G. Fejér, tomus VII, vol. 1. Budae, 1831, str. 298—9.